

Πολυτεχνείο Κρήτης Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Ερευνητική Εργασία:

«Ουτοπικές Κοινωνίες υπό το πρίσμα της Εργασίας και της Παραγωγής»

Από τους Ουτοπιστές του 19ου Αιώνα στον Tony Garnier και τους Σοβιετικούς Πολεοδόμους

Φοιτητής: Νεκτάριος Ροδίτης

Επιβλέπουσα: Επ. Καθηγήτρια Δ. Διμέλλη

Χανιά, Ιούλιος 2018

Περιεχόμενα

Πρόλογος

Εισαγωγή

Κεφάλαιο 1: Η ιστορική εξέλιξη των ουτοπικών κοινωνιών

1.1: Τι είναι οι «Ουτοπίες»

1.2: Το ιστορικό πλαίσιο

1.3: Ουτοπικές Κοινότητες

Κεφάλαιο 2: Οι σοσιαλιστικές Ουτοπίες του 19^{ου} αιώνα

2.1: Saint Simon

2.2: Robert Owen

2.3: François Marie Charles Fourier

2.5: Jean Baptiste Godin

2.4: Etienne Cabet

Κεφάλαιο 3: Tony Garnier & Σοβιετική Ένωση

3.1: Από τις σοσιαλιστικές Ουτοπίες στις βιομηχανικές πόλεις

3.2: Tony Garnier

3.3: Πρώιμη Σοβιετική Πολεοδομία

Κεφάλαιο 4: Κριτική & Συμπεράσματα

Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Η παρούσα ερευνητική εργασία σφραγίζοντας τον κύκλο σπουδών μου στην Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης, άπτεται τόσο αρχιτεκτονικών όσο και κοινωνικών θεμάτων, υπενθυμίζοντας ότι αρχιτεκτονική και κοινωνία είναι έννοιες αλληλοτροφοδοτούμενες και αλληλοεξαρτώμενες. Η παρούσα ερευνητική εργασία εξετάζει ουτοπικά μοντέλα οργάνωσης της κοινωνίας υπό το πρίσμα της Εργασίας και της Παραγωγής. Τα δυο αυτά πεδία αποτέλεσαν το εργαλείο των θεωρητικών, των πολιτικών, των μεταρρυθμιστών και των οραματιστών, κατά τον 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα, για την άμβλυνση των άδικων κοινωνικών ανισοτήτων.

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος, προκύπτει, εν πολλοίς, από τη περιρρέουσα πολιτική κατάσταση στη χώρα μας. Η έντονη συζήτηση για εναλλακτικά πολιτικά μονοπάτια, η αμφισβήτηση των παραδοσιακών δομών και η υποβάθμιση των θεσμών, η επικράτηση του λαϊκισμού και από την άλλη μια κοινωνία που στέκεται αλληλέγγυα σε πρόσφυγες ή σε κατατρεγμένους συμπολίτες αποτέλεσαν δεδομένα με πολλές κοινές αναφορές στον ουτοπικό σοσιαλισμό. Ο ουτοπικός σοσιασμός όπως θα δούμε παρακάτω έσπευδε μέσω της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας να δώσει λύσεις σε ζητήματα εργασιακών συνθηκών, βελτιστοποίησης της παραγωγικότητας και κοινωνικοποίησης του συνόλου.

Η «ουτοπία» ως θεωρητική κατασκευή απαντάται σε διάφορες χρονικές στιγμές της Ιστορίας, από τη κλασική ακόμα εποχή. Ουτοπικά κοινωνικά μοντέλα που εφαρμόστηκαν πρακτικά, έχουμε για πρώτη φορά τον 18ο αιώνα. Κατά βάση πρόκειται για μικρές νέες κοινότητες οι οποίες οργανώνονται στον «Νέο Κόσμο», την Αμερική, από θρησκευτικές και πολιτικές ομάδες.

Ύστερα από μια σύντομη ανασκόπηση περί «Ουτοπιών» και εισαγωγή στο ιστορικό πλαίσιο, στο πρώτο κεφάλαιο, η εργασία συνεχίζει στο δεύτερο κεφάλαιο με την περιγραφή των ουτοπικών μοντέλων πέντε κορυφαίων σοσιαλιστών ουτοπιστών του 19ου αιώνα. Στο επόμενο κεφάλαιο, αφήνουμε πίσω τον 19ο αιώνα και εξετάζουμε πλέον πολεοδομικά οράματα που εγκόλπωσαν πλήρως το δίπολο «Εργασία-Παραγωγή». Περιγράφεται, λοιπόν, η "Cite Industrielle" του Tony Garnier στην Γαλλία καθώς και τα πολεοδομικά σχέδια και πρακτικές των Σοβιετικών πολεοδόμων μέχρι και τα μέσα του 20ου αιώνα.

1.1_ Τι είναι οι «Ουτοπίες»

Ουτοπία είναι μια ιδανική κοινότητα, της οποίας οι κάτοικοι τελούν υπό, φαινομενικά, τέλειες συνθήκες. Ως ουτοπική χαρακτηρίζεται μια οραματική μεταρρύθμιση που τείνει να είναι αφόρητα ιδεαλιστική.

Σύμφωνα με το λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Γ. Μπαμπινιώτη ως «Ουτοπία» ορίζεται:

1. Κάθε ιδέα, θεωρία ή επιδίωξη που βρίσκεται τελείως εκτός πραγματικότητας, που δεν μπορεί να υπάρξει πέρα μόνο στην φαντασία.
2. Η συγκεκριμένη και λεπτομερειακή περιγραφή ιδανικής κοινωνίας ή κοινότητας ανθρώπων συνήθως σε συγκεκριμένο λογοτεχνικό έργο (π.χ. στην Πολιτεία του Πλάτωνος, στο ομώνυμο έργο του Τομας Μορ κ.λ.π.)

- Η «Ουτοπία» του Thomas More (1478-1535)

Η λέξη «Ουτοπία» εμφανίζεται, πρώτη φορά, ως όρος, στο ομώνυμο έργο του Sir Thomas More, το οποίο δημοσιεύθηκε, το 1516, στα λατινικά με τον περιγραφικό τίτλο: *Libellus vere aureus, nec minus salutaris quam festivus, de optimo rei publicae statu deque nova insula Utopia* («Ένα αληθινά χρυσό βιβλίο, όχι λιγότερο ευεργετικό παρά διασκεδαστικό, περί της αρίστης καταστάσεως του κράτους και περί της νέας νήσου Ουτοπίας»). Η λέξη προκύπτει από το στερητικό μόριο «ου» + «τόπος». Το έργο είναι συνδυασμός μυθοπλασίας και πολιτολογίας. Δημιουργεί ένα αφηγηματικό πλαίσιο, απεικονίζοντας μια φανταστική νησιωτική κοινωνία με τα θρησκευτικά, κοινωνικά και πολιτικά της έθιμα.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Φλάνδρα, το 1515, ο More έγραψε το Βιβλίο Ι της «Ουτοπίας», περιγράφοντας μια παγανιστική, κομμουνιστική πολιτεία, όπου τα θεσμικά όργανα και οι αρχές διοίκησης λειτουργούν με όρους κοινής λογικής. Η τάξη ενός τέτοιου κράτους είχε σκοπό να έρθει σε σύγκρουση με το παράλογο πολιτικό σύστημα της απληστία για δύναμη και πλούτο, όπως περιγράφει στο Βιβλίο ΙΙ, γραμμένο στην Αγγλία το 1516.

Την «Ουτοπία» περιγράφει ο μυστηριώδης ταξιδιώτης, Raphael Hythloday, στην προσπάθεια να υποστηρίξει ότι ο κομμουνισμός είναι η μόνη θεραπεία κατά του εγωισμού στην ιδιωτική και τη δημόσια ζωή. Ο More μιλά υπέρ του μετριασμού του κακού, αφού δεν μπορεί να θεραπευτεί, λόγω του ότι η ανθρώπινη φύση είναι ατελής. Ο αναγνώστης, αφήνεται να μαντέψει, ποια σημεία της πλοκής αναφέρονται σκόπιμα και ποια είναι απλά παράδοξα.

• Θεωρητικές, Πρακτικές & Σατιρικές Ουτοπίες

Οι «Ουτοπίες» μπορεί να είναι θεωρητικές, πρακτικές ή σατυρικές και εμφανίστηκαν στην παγκόσμια γραμματεία πολύ πριν εδραιωθεί ως όρος από τον More.

Πηγαίνοντας πίσω στην κλασική αρχαιότητα έχουμε:

- Την *Πολιτεία* του Πλάτωνα, η οποία αποτέλεσε την αφετηρία για τα ουτοπικά μοντέλα πολλών, από τον More μέχρι τον H.G. Wells.
- Στον Τιμαίο του Πλάτωνα εξιστορείται ο Θρύλος της Ατλαντίδας, που αποτέλεσε έμπνευση για πολλούς ουτοπικούς μύθους.
- Στην *Ιερή Αναγραφή* ο Ευήμερος ο Μεσσήνιος περιγράφει το ταξίδι του στο ουτοπικό νησί Παγχαία στον περσικό κόλπο.
- Στους *Παράλληλους Βίους* του Πλούταρχου, εξιστορείται η ζωή του Λυκούργου, νομοθέτη της αρχαίας Σπάρτης, ο οποίος οραματιζόταν μια ουτοπική Σπάρτη.

Από τα μέσα του 16^{ου} αιώνα μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, γράφτηκαν πολλά ουτοπικά διηγήματα με ανθρωπιστική θεματολογία. Αυτά ήταν τα εξής:

- *I mondi* (1552, «Οι Κόσμοι») του Antonio Francesco Doni
- *La Città felice* (1553, «Η ευτυχισμένη Πόλη») του Francesco Patrizi.
- *La città del sole* (1602, «Η πόλη του ήλιου») του Tommaso Campanella.
- Η «Νέα Ατλαντίδα» του Francis Bacon, που δημοσιεύτηκε το 1627, ήταν πρακτική στο επιστημονικό της πρόγραμμα, αλλά είχε βαθύ φιλοσοφικό και θρησκευτικό υπόβαθρο.
- *The Law of Freedom* (1652, «Ο νόμος της Ελευθερίας») του Gerrard Winstanley, κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου στην Αγγλία.
- *The Common-Wealth of Oceana* (1656, «Η Κοινοπολιτεία της Oceana») του James Harrington, όπου υποστήριζε ότι η ισοκατανομή της γης είναι απαραίτητη για την λαϊκή κυριαρχία.
- *Terre australe* (1676) του Gabriel de Foigny.
- *Télémaque* (1699, «Τηλέμαχος») του François Fénelon, περιέγραφε ουτοπικά επεισόδια που εκθείαζαν την λιτή ζωή.
- *L'An 2440* (1770, «Το έτος 2440») του Louis-Sébastien Mercier, το οποίο προοικονομούσε την δημιουργία επαναστατικών δογμάτων.
- «Η Νέα Βρετανία» (1820) του G.A. Ellis. Εξέταζε την δημιουργία πειραματικών κοινοτήτων, στις Ηνωμένες Πολιτείες.
- *The Coming Race* (1871, «Η επερχόμενη φυλή») του Edward Bulwer-Lytton, του οποίου, μάλιστα προτάθηκε ο Θρόνος του Ελληνικού Βασιλείου, ύστερα από την πτώση του Όθωνα αλλά αρνήθηκε.
- *News from Nowhere* (1890, «Νέα από το Πουθενά») του William Morris.
- *Looking Backward 2000-1887* (1888, «Ανατρέχοντας πίσω 2000-1887») του E. Bellamy.
- *Freiland* (1890) του Theodor Herzka.
- *A Modern Utopia* (1905, «Μια Σύγχρονη Ουτοπία»), του H.G. Wells, που ήταν κατά βάση ένα προϊόν μυθοπλασίας.

Βέβαια γράφτηκαν και βιβλία σχετικά με χριστιανικές ουτοπικές κοινότητες όπως:

- *Christianopolis* (1619) του Johann Valentin Andrea.
- *Novae Solymae libri sex* (1648) από τον Samuel Gott.

1.2_ Το Ιστορικό Πλαίσιο

Μεταξύ των μεγάλων ραγδαίων αλλαγών που προκάλεσε η βιομηχανική επανάσταση στις πόλεις και στην ύπαιθρο είναι η απότομη αύξηση του πληθυσμού, η οποία βασικά οφειλόταν στην μείωση του συντελεστή θνησιμότητας. Συγχρόνως με την αύξηση του αριθμού των κατοίκων, αλλάζει και η γεωγραφική τους κατανομή, πράγμα που είναι συνέπεια των οικονομικών ανακατατάξεων.¹ Οι πρώτες μεταβολές αφορούν πάνω απ' όλα στην οργάνωση της εργασίας και δημιουργούν, έτσι, προϋποθέσεις για μια ολοκληρωτική αλλαγή στις τεχνικές της παραγωγή και στην οργάνωση της παραγωγής. Από το 1760 μέχρι το 1790, πραγματοποιήθηκαν τεχνικές πρόοδοι, που επέτρεψαν μια χωρίς όρια αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής.

Το Λονδίνο, στο τέλος του 18^{ου} αιώνα, είχε ήδη 1.000.000 κατοίκους ενώ στα 1841 ο πληθυσμός του είχε αυξηθεί κατά 1.235.000 κατοίκους, ξεπερνώντας, έτσι, κάθε άλλη πόλη οποιασδήποτε εποχής. Όλες αυτές οι μεταβολές έκαναν το μεγαλύτερο ποσοστό του αγγλικού πληθυσμού να αλλάξει κατοικία και τρόπο ζωής, μετέβαλαν δραστηριότητες χρήσης και τροποποίησαν την εμφάνιση του τοπίου. Η αύξηση των κατοίκων και των νέων κατοικιών στις πόλεις, η αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας των νέων βιομηχανικών και εμπορικών επιχειρήσεων, τα χιλιόμετρα των νέων δρόμων και καναλιών, ο αριθμός των οχημάτων, αποτελούσαν φαινόμενα πρωτόγνωρα. Γεννήθηκαν πόλεις που διπλασιάστηκαν σε μια γενιά ενώ αναδύθηκαν ραγδαία βιομηχανικές εγκαταστάσεις.

Η πολιτική και οικονομική σκέψη της εποχής δεν επηρεάστηκε τόσο από την εμφάνιση των νέων δομών, όσο από την παρακμή των παραδοσιακών. Οι περισσότερες θεωρίες της εποχής χαρακτηρίζονται από την αντίθεση τους στους περιορισμούς και στους θεσμούς που εμπόδιζαν την ελεύθερη επέκταση των νέων επιχειρήσεων. Οι πολιτικοί ανανεωτές χρησιμοποιούν την ορθολογική κριτική για να καταρρίψουν τα προνόμια του απολυταρχισμού, της κοινωνικής ιεράρχησης και της κατευθυνόμενης οικονομίας, αλλά ενώ κατανάλωναν πολλή σκέψη για το πως θα διαφυλαχθεί ο πολίτης από τις καταχρήσεις της αυταρχικής εξουσίας, δεν διασαφηνίζουν τη μορφή της οργάνωσης του νέου κράτους. Το νέο αυτό κράτος, το συλλαμβάνουν γενικά σαν ένα κενό μέσα στο οποίο το άτομο και το «δημόσιο αντικείμενο» μπορούν να αντιμετωπίσουν το ένα το άλλο, άμεσα, χωρίς να υπάρχει καμία ενδιάμεση δομή που θα μπορούσε να αλλοιώσει τη σχέση τους.²

Κατά την διάρκεια των ναπολεόντιων πολέμων(1803-1815) οι ανεπάρκειες των νέων κατοικημένων περιοχών άρχιζαν να εκδηλώνονται σε μεγαλύτερη κλίμακα. Οι οικογένειες που μετακινούνταν στα βιομηχανικά κέντρα εγκαταλείποντας την ύπαιθρο, ήταν δυνατό να εγκατασταθούν είτε σε διαιμερίσματα διαθέσιμα σε παλιές συνοικίες είτε σε νέες κατασκευές που χτίζονταν στην περιφέρεια των πόλεων και οι οποίες πολλαπλασιάζονταν γρήγορα, σχηματίζοντας ολόκληρες συνοικίες. Η κατασκευή νέων κατοικιών αφήνεται στα χέρια ιδιωτών κερδοσκόπων, οι οποίοι έγιναν γνωστοί ως "jerry builders". Οι συνθήκες της

1 Benevolo & Λαζαρίδης, σελ.167

2 Benevolo & Λαζαρίδης, σελ.177

εμπόλεμης περιόδου, πράγματι διαμόρφωσαν το χαμηλό ποιοτικό επίπεδο των νέων συνοικιών, το οποίο όμως εξακολουθούσε να είναι ανώτερο από τα σπίτια, που κατοικούσαν στην επαρχία. Οι εγκατάστασεις υγιεινής ήταν εξίσου πρωτόγονες και στις δύο περιπτώσεις. Οι ελλείψεις των ειδών υγιεινής ήταν σχετικά υποφερτές στην επαρχία, αλλά γίνονταν ανυπόφορες στην πόλη με την αποπνικτική γειτνίαση των συνοσπισμένων κτιρίων.³ Οι συνοικίες κατοικιών κατασκευάζονται, κατά προτίμηση, κοντά στους χώρους εργασίας, με αποτέλεσμα τα σπίτια και τα εργοστάσια να βρίσκονται συχνά σε επαφή ή εναλλάσσονται χωρίς καμία τάξη και η γειτνίαση αυτή αποδεικνύεται ενοχλητική και για τους δύο.

Ο F. Engels περιγράφει γλαφυρά στο *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* την κατάσταση του Manchester το 1845: «Τι όμως θα πρέπει να πούμε όταν μαθαίνουμε: ότι σε καθ'ένα απ'αυτά τα μικρά σπίτια, που το καθένα τους έχει το πολύ-πολύ δύο δωμάτια και μian αποθήκη, και καμιά φορά και κανένα υπόγειο, κατοικούν είκοσι πρόσωπα, ότι σ'ολόκληρη αυτή τη συνοικία δεν υπάρχει παρά ένα αποχωρητήριο για 120 άτομα περίπου -απρόσιτο ασφαλώς τις περισσότερες φορές- κι ότι παρ'όλους τους όρκους των γιατρών, παρά τη συγκίνηση που κατέλαβε την αστυνομία, που'χε αναλάβει την υγιεινή κατά την επιδημία της χολέρας, όταν ανακάλυψε την κατάσταση στην Μικρή Ιρλανδία(γειτονιά του Manchester),ότι όλα είναι και σήμερα, στο σωτήριο έτος 1844, σχεδόν στην ίδια κατάσταση όπως και στο 1831.» Διανοούμενοι, σύγχρονοι του Engels, στηλιτεύουν τέτοια περιστατικά και συνιστούν τον πρώτο μοχλό πίεσης για την ανατροπή αυτών των συνθηκών. Η εμπέδωση των δυσχερειών, η φτώχεια, της προβιομηχανικής καθημερινότητας ως μια αναπότρεπτη μοίρα, αφού και παλιότερα υπήρχαν δυστυχίες πολύ μεγαλύτερες, από αυτά που περιγράφει ο Engels, θεωρείται, πλέον, μια ακραία περίπτωση δυστυχίας, δηλαδή αντιμετωπίζεται σαν ένα κακό που μπορεί και οφείλει να εξαλειφθεί με κάθε δυνατό τρόπο.

Ο Ανευρίν Βεαν, Ουαλός πολιτικός γράφει: «Θεωρώ φτώχεια, τη γενική συνείδηση ότι υπάρχουν ελλείψεις που θα μπορούσαν να αποφευχθούν, πράγμα που είναι συνηθισμένη κατάσταση για εκατομμύρια ανθρώπους στη μοντέρνα βιομηχανική κοινωνία, και πράγμα επίσης που συνοδεύεται από μια βαθιά αίσθηση καταπίεσης, από την αποστέρηση, και δυσαρέσκειας, με τη σημερινή κατάσταση των πραγμάτων. Δεν χρησιμεύει σε τίποτα να αναμασούμε ότι τα πράγματα πάνε καλύτερα από άλλοτε. Οι άνθρωποι ζουν στο παρόν και όχι στο παρελθόν. Η δυσαρέσκεια γεννιέται από την αντίθεση ανάμεσα σ'αυτό που είναι δυνατό να υπάρχει και σ'ότι υπάρχει στην πραγματικότητα. Γενική και δικαιολογημένη είναι η πεποίθηση ότι η κατάσταση του μεγαλύτερου μέρους των απλών ανθρώπων είναι πολύ χειρότερη απ'ότι όφειλε να είναι.»

Η βιομηχανική πόλη είναι ένα καινούριο γεγονός, που γεννήθηκε σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, «κάτω από τη μύτη» των ανθρώπων που ζούσαν και συνειδητοποιούσαν τις δυσκολίες της. Είναι ένα μοναδικό γεγονός, που αναστατώνει τις αντιλήψεις της εποχής, το οποίο όμως έμοιαζε κάθε άλλο παρά προκαθορισμένο και αναπόφευκτο.⁴ Η ιστορική

3 Benevolo & Λαζαρίδης, σελ.188-190

4 Benevolo & Λαζαρίδης, σελ.201

αντιμετώπιση θα πρέπει να ξεπεράσει τη μορφολογία των κτιριακών εγκαταστάσεων, θα πρέπει να ενσωματώσει τον κοινωνικό προβληματισμό της εποχής, αποδεικνύοντας πως η σύγχρονη, της εποχής, πολεοδομία πρέπει να θεωρείται ακέραιο μέρος της γενικής προσπάθειας κοινωνικοποίησης των ωφελημάτων της βιομηχανικής επανάστασης. Με τον ερχομό της βιομηχανικής επανάστασης, λοιπόν, εισάγονται οι έννοιες της εργασίας και της παραγωγής στην πολεοδομική άρα και αρχιτεκτονική θεώρηση, έχοντας μια αλληλοτροφοδοούμενη σχέση, υπό την έννοια ότι το δομημένο περιβάλλον ορίζει τις συνήθειες, τον τρόπο ζωής μας κ.λ.π., ενώ αντίστροφα οι χωρικές απαιτήσεις φερ'επείν μιας νέας βιομηχανικής εγκατάστασης ορίζουν το περιβάλλον που αρθρώνεται γύρω.

1.3_ Ουτοπικές Κοινωνίες

Η ουτοπική αναζήτηση δεν έμεινε στα χαρτιά των ουτοπιστών συγγραφέων αφού πολλές θρησκευτικές ομάδες και διάφοροι ιδεαλιστές πολιτικοί, επιχείρησαν να ιδρύσουν τις ουτοπικές κοινωνίες, που οραματίστηκαν. Στο χρονικό διάστημα μεταξύ 1663 και 1853 δημιουργήθηκαν 138 οικισμοί στην Βόρεια Αμερική.

- Θρησκευτικές «Ουτοπίες»

Η πλειοψηφία αυτών των κοινοτήτων αποδίδονται σε χριστιανικές φονταμενταλιστικές ομάδες οι οποίες εκδιώχθηκαν από την Ευρώπη λόγω θρησκευτικών διωγμών και μετανάστευσαν από την Ευρώπη στην Αμερική, προκειμένου να δημιουργήσουν τις ουτοπικές κοινωνίες τους. Μεχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, διάφορες αιρετικές θρησκευτικές ομάδες(Mennonites, Pietists, Shakers, Hutterites) ίδρυσαν πάνω από εκατό μικρές κοινότητες σε αρκετές πολιτείες των Η.Π.Α. Σχεδόν οι μισές θεμελιώσαν το αξιακό τους υπόβαθρο στις αρχές της συλλογικής ιδιοκτησίας.⁵ Στην ουσία, δεν επρόκειτο για αμιγώς χριστιανικές κοινότητες, αλλά για χριστιανο-κομμουνιστικές, όπου όλοι έπρεπε να προσφέρουν ό,τι παράγουν και, αντίστοιχα, να λαμβάνουν όταν έχουν ανάγκη.⁶

Αυτές οι θρησκευτικές κοινότητες στηρίζονταν, απόλυτα, σε μια ηγετική φυσιογνωμία, στην οποία απέδιδαν μεταφυσικά χαρίσματα. Κατά βάση, είχαν σύντομη χρονική διάρκεια, αφού οι περισσότερες διαλύονταν ύστερα από τον θάνατο του ηγέτη τους. Αρκετές συνέχισαν να δημιουργούνται κατά τον 20^ο αιώνα με ορισμένες να εξακολουθούν να υπάρχουν

μέχρι τις μέρες μας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των Amish, οι οποίοι αρχικά εκδιώχθηκαν στις αρχές του 18^{ου} αιώνα από την Ελβετία και εγκαταστάθηκαν στις Η.Π.Α., αριθμώντας σήμερα 320.000 μέλη σε όλη τη χώρα.

- Σοσιαλιστικές «Ουτοπίες»

Η σοσιαλιστική πολεοδομία εισήχθη από τους σοσιαλιστές ουτοπιστές, το πρώτο μισό του δέκατου-ένατου αιώνα και συνεχίσθηκε από τους κονστρουκτιβιστές, την περίοδο που ακολούθησε της σοβιετικής επανάστασης. Ο αστικός σχεδιασμός έπρεπε, θεωρητικά, να

⁵ Bestor, σελ. 245

⁶ Kjaersdam, σελ.84

αμβλύνει τις διαφορές σε δίπολα, όπως η πόλη και η εξοχή, το κέντρο και η περιφέρεια, η αστική και η εργατική τάξη. Έπρεπε να διασφαλίσει μια αρμονική σχέση μεταξύ εργοστασίων, κατοικιών καθώς και δημόσιων κτιρίων κοινής ωφέλειας.⁷

Η αρχή της βιομηχανικής επανάστασης, στο πρώτο μισό του δέκατου-ένατου αιώνα έφερε απεριόριστες δυνατότητες και ευκαιρίες στο τεχνολογικό, οικονομικό και κοινωνικό πεδίο. Οι σοσιαλιστές ουτοπιστές, ακολούθησαν από κοντά, τις πολιτικές και οικονομικές ανακατατάξεις, οι οποίες οδηγούσαν αργά αλλά σταθερά στην μετάβαση από το φεουδαρχικό σύστημα στο καπιταλιστικό. Βέβαια, και τα δύο συστήματα επικρίθηκαν από τους ουτοπιστές, αφού οραματίζονταν τις «Ουτοπίες», ως παράδειγμα για το πως μπορεί να υπάρξει μια εναλλακτική κοινωνία. Άλλωστε τα ουτοπικά «σχήματα» που έπλαθαν, ήταν αποκυήματα ολοκληρωμένων φιλοσοφικών θεωρήσεων περί διαφορετικών κοινωνικών μοντέλων.

Ως αποτέλεσμα των άθλιων συνθηκών διαβίωσης, ανέκυψαν αρκετές σοσιαλιστικές «Ουτοπίες», μέσω των οποίων οι οραματιστές τους προσπάθησαν να δημιουργήσουν την ιδανική κοινωνία-πόλη. Ο σχεδιασμός των ουτοπικών πόλεων δεν ήταν παράγωγο μιας μελέτης για πιθανές υποδομές μόνο, αλλά ενέπλεκε την παραγωγή και την εργασία και τις συνθήκες ζωής στο άστυ. Στις ουτοπιστικές κοινωνίες δινόταν ιδιαίτερη έμφαση στην φυσική υπόσταση των πραγμάτων. Οι συνθήκες της καθημερινής ζωής σχεδιάζονταν λεπτομερώς και σε καθημερινή βάση, σε επίπεδο εκπαίδευσης, δημιουργικότητας, υγείας, κοινωνικών σχέσεων και κοινωνικοποίησης των επόμενων γενεών.⁸

Παράμετροι όπως ο άμεσος φωτισμός και ηλιασμός, ο άνετος αερισμός και οι ανοιχτοί πράσινοι χώροι αναδείχθηκαν σε σύμβολα της προόδου και της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης. Οι ουτοπιστές επεδίωξαν να βελτιστοποιήσουν μέσω αυτών των εργαλείων την παραγωγικότητα αλλά κυρίως την ευημερία των πολιτών, ιεραρχώντας, προσεκτικά, τις λειτουργίες στον αστικό χώρο. Έτσι, διαίρεσαν τον αστικό χώρο σε περιοχές κατοικίας, περιοχές εργασίας και κοινотικά ιδρύματα με συγκεκριμένη θέση στην πόλη.

Λόγω της αποτυχίας της επανάστασης του 1848, πολλοί ιδεολόγοι σοσιαλιστές και ουτοπιστές εξορίστηκαν, με αποτέλεσμα αρκετοί να μεταναστεύσουν στην Αμερική, την «Γη των Ευκαιριών», όπου επεδίωξαν να σχηματίσουν τις σοσιαλιστικές Ουτοπίες τους. Ουτοπικές κοινότητες με πολιτικό θεωρητικό υπόβαθρο άρχισαν να εμφανίζονται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, με πρωταγωνιστές τους Owen, Fourier και Cabet, οι οποίοι θα αναλυθούν εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο. Μετά τον Αμερικανικό εμφύλιο(1861-1865) ο ενθουσιασμός για «ουτοπικά» πειράματα καταλάγιασε, κλείνοντας τον κύκλο των σοσιαλιστικών Ουτοπιών στην Αμερική.

7 Kopp, σελ.68

8 Kjaersdam, σελ 85

2.1_ Henri de Saint-Simon (1760-1825)

Ο Henri de Saint-Simon ήταν Γάλλος κοινωνιολόγος και ένας από τους κύριους εκφραστές του χριστιανικού σοσιαλισμού. Ήταν γόνος φτωχής αριστοκρατικής οικογένειας και αξίωσε την ευγενική καταγωγή του από τον Καρλομάγνο. Σε ηλικία δεκαεπτά ετών κατετάγη στον γαλλικό στρατό. Συνέδραμε στον απελευθερωτικό αγώνα των αμερικανικών αποικιών από την Βρετανική Αυτοκρατορία υπηρετώντας ως λοχαγός του πυροβολικού στο Yorktown, το 1781.

Κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης παρέμεινε στη Γαλλία, όπου αγόρασε πρόσφατα εθνικοποιημένη γη, με κεφάλαια δανεισμένα από συγγενικό του πρόσωπο. Ύστερα από την αποφυλάκιση του από το Palais de Luxembourg κατά τη διάρκεια των μεγάλων σφαγών, βρέθηκε να έχει στην κατοχή του μεγάλη περιουσία λόγω της υποτίμησης του επαναστατικού νομίσματος. Έζησε μεγαλοπρεπώς, διασκεδάζοντας με εξέχουσες προσωπικότητες όλων των τάξεων. Τα τελευταία δεκαεπτά χρόνια της ζωής του έζησε ως άπορος, χάρη στην ελεημοσύνη των φίλων του. Μάλιστα, το 1823, ενώ προσπάθησε να βάλει τέλος στη ζωή του, κατέληξε να πυροβολεί και να καταστρέφει το ένα του μάτι.

• Ιδεολογικό Πλαίσιο

Ο Saint-Simon αφιερώθηκε στην εκπόνηση μελετών και δημοσιεύσεων, με σκοπό να επικοινωνήσει τις απόψεις του. Η κεντρική του θεώρηση είναι απλή και στην ουσία αποτελεί μια αντίδραση στο αιματοκύλισμα της Γαλλικής Επανάστασης και στον милитарισμό του Ναπολέοντα. Ήταν από τους πρώτους που μίλησαν για ενωμένη Ευρώπη, προτείνοντας μια ευρωπαϊκή ομοσπονδία που θα έδινε ένα τέλος στους συνεχείς πολέμους στην ήπειρο.

Ο Saint-Simon προέβλεψε την επερχόμενη βιομηχανοποίηση διεθνώς και πίστευε ότι η λύση στα προβλήματα της ανθρωπότητας βρίσκεται στην Επιστήμη και την Τεχνολογία. Επομένως, θεωρούσε ότι οι ταγοί των σύγχρονων κοινωνιών δεν θα έπρεπε να είναι οι Φεουδάρχες και οι Στρατηγοί, αλλά οι επιχειρηματίες και οι βιομήχανοι. Στην πρώτη του δημοσιευμένη δουλειά, το 1803 "Letters of an Inhabitant of Geneva to His Contemporaries" του, διατύπωσε ότι την πνευματική καθοδήγηση της κοινωνίας θα πρέπει να την αναλάβουν οι επιστήμονες και οι μηχανικοί. Εν ολίγοις, αυτό που επιθυμούσε ήταν μια βιομηχανοποιημένη κοινωνία, που ακολουθεί την πορεία των σύγχρονων επιστημονικών εξελίξεων και θα οργανώνεται με βάση την παραγωγική εργασία.

Αν και η συνολική θεώρηση του δεν έχει ταξική προσέγγιση, προσπαθεί να εντοπίσει τα αίτια της φτώχειας. Στο έργο του *Nouveau Christianisme* (1825, «Νέος Χριστιανισμός»), χωρίς να έχει πρότερες θεολογικές αναζητήσεις, προσπαθεί να αποδομήσει την Χριστιανοσύνη στα εξ'ων συνετέθη καταλήγοντας στο δίδαγμα: «Η θρησκεία πρέπει να

οδηγεί την κοινότητα προς τον μεγάλο σκοπό της εξυγίανσης των συνθηκών ζωής της εργατικής τάξης», το οποίο αποτέλεσε και το κεντρικό σύνθημα της Σχολής των «Σαινσιμονιστών». Στο *Nouveau Christianisme* διακήρυξε την πανανθρώπινη αδελφότητα, ιδωμένη από το χριστιανικό μοντέλο, που πρέπει να συνοδεύει την επιστημονική οργάνωση της βιομηχανίας και της κοινωνίας.

Μετά το θάνατο του, το 1825, δημιουργήθηκε κίνημα υποστηρικτών του. Η επανάσταση του 1830, έδωσε προοπτικές για τους «Σαινσιμονιστές», οι οποίοι διακήρυξαν την κοινοκτημοσύνη όλων των αγαθών, την απώλεια του δικαιώματος της κληρονομιάς και την χειραφέτηση των γυναικών. Συγκεντρώνονταν σε μια μισο-μοναστηριακή κοινότητα στο Παρίσι αρχικά και ύστερα στο Μενιλμοντάν, φορώντας ειδικές στολές.⁹ Αν και τα επόμενα χρόνια το κίνημα διαλύθηκε, λόγω εσωτερικών διαμαχών, οι ιδέες τους διαδόθηκαν και επηρέασαν τον πνευματικό κόσμο της Ευρώπης κατά τον 19^ο αιώνα. Οι ιδέες του Saint-Simon, πάνω στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση, ήταν μπροστά από την εποχή τους και αποτέλεσαν τον γόνο πάνω στον οποίον στηρίχτηκαν μετέπειτα οι Μαρξιστές και Σοσιαλιστές Θεωρητικοί.

Σε πολεοδομικό επίπεδο ο Saint-Simon και οι ακόλουθοι του δεν προσέφεραν κάτι από. Μεταδώσανε, όμως, στη γαλλική κουλτούρα τον πόθο για δημιουργικές προσπάθειες μεγάλης κλίμακας, τονίζοντας την ηθική αξία των μεγάλων δημόσιων έργων, πράγμα που άνοιξε τον δρόμο για τις μελλοντικές αναπτυξιακές προσπάθειες.¹⁰

⁹ Benevolo & Λαζαρίδης, σελ. 229

¹⁰ Benevolo & Λαζαρίδης, σελ. 230

2.2_ Robert Owen (1771-1858)

Portrait of Robert Owen

Ο Robert Owen ήταν Ουαλός βιομήχανος ο οποίος αναδείχθηκε σε κορυφαίο μεταρρυθμιστή. Πρόκειται για έναν από τους πιο επιδραστικούς υπέρμαχους του ουτοπικού σοσιαλισμού τον 19^ο αιώνα. Η σχολική του εκπαίδευση σταμάτησε στην ηλικία των δέκα ετών, οπότε και άρχισε να μαθητεύει δίπλα σε ενδυματοποιό. Σε ηλικία 19 ετών έγινε επιστάτης μεγάλου βαμβακουργείου στο Manchester, το οποίο και εξέλιξε σε μια από τις μεγαλύτερες βιομηχανικές εγκαταστάσεις στην Βρετανία. Όταν του προτάθηκε να αναλάβει την διεύθυνση, αλλά και να γίνει συνέταιρος στην εταιρεία, ο Owen πίεσε τους ιδιοκτήτες να αγοράσουν τους Μύλους New Lanark στο Lanarkshire της Σκωτίας.

• Η ζωή στο New Lanark

Στο New Lanark κατοικούσαν δύο χιλιάδες άνθρωποι, εκ των οποίων πεντακόσια παιδιά από πτωχοκομεία και φιλανθρωπικά ιδρύματα του Εδιμβούργου και της Γλασκώβης. Αν και τα παιδιά είχαν μεταχειριστεί καλώς από τους προηγούμενους ιδιοκτήτες, οι συνθήκες διαβίωσης ήταν πολύ κακές. Ο Owen βελτίωσε τις κατοικίες, αύξησε τους μισθούς και μείωσε τον χρόνο εργασίας των εργατών. Κατήχησε τον κόσμο στις έννοιες της τάξης, της καθαριότητας αλλά και της λιτότητας. Αν και στην αρχή αντιμετωπίστηκε με επιφύλαξη, ο Owen απέκτησε γρήγορα την εμπιστοσύνη του κόσμου, εξαιτίας της απόφασής του να συνεχίσει να πληρώνει τους εργάτες του, ενώ το εργοστάσιο ήταν κλειστό για τέσσερις μήνες λόγω του εμπάργκο κατά των ΗΠΑ στον πόλεμο του 1812.

Ο οικισμός New Lanark σήμερα

Αν και οι μύλοι συνέχισαν να επιτυγχάνουν εμπορικά, οι συνέταιροι του Owen ήταν δυσανεκτικοί, λόγω των κοστοβόρων βλέψεων του. Με αφορμή την έντονη δυσανεκτικότητα των συνεταίρων καθώς και την κερδοσκοπική στάση τους, ο Owen ιδρύει, το 1813, νέα εταιρεία. Οι καινούριοι μέτοχοι ευχαριστημένοι από την οικονομική συμφωνία με τον Owen, αποδέχονται ο νέος οργανισμός να έχει οργανωμένη φιλανθρωπική υπόσταση και αγοράζουν την παλιά εταιρεία. Για τα επόμενα χρόνια οι

Μύλοι New Lanark, έγιναν τόπος «προσκυνήματος» για οραματιστές πολιτικούς της εποχής, μεταρρυθμιστές καθώς και μέλη της Αριστοκρατίας από όλη την Ευρώπη.

Το 1816, εγκαινίασε το πρώτο νηπιαγωγείο της Μ. Βρετανίας, το οποίο και επέβλεπε προσωπικά. Τα σχολεία αυτά αντενδείκνυαν την σωματική τιμωρία, αντίθετα έδιναν έμφαση στην προσωπικότητα του παιδιού και περιελάμβαναν μουσική αγωγή και χορό. Για πρώτη φορά ένα φιλανθρωπικό εγχείρημα παίρνει την μορφή μιας μόνιμης εκπαιδευτικής οργάνωσης και με αφετηρία αυτή αποβλέπει στην μεταμόρφωση της ζωής όλης της κοινότητας, όπου η δουλειά στο εργοστάσιο θα συνδυάζεται με υγιή οργάνωση του ελεύθερου χρόνου, διαθέτοντας για κάθε δραστηριότητα τον χώρο και τον χρόνο που αρμόζει.¹¹

- Μοντέλο

Ο Owen πρότεινε την δημιουργία χωριών «Ενότητας και Συνεργασίας», τα οποία θα αποικούσαν από άνεργους πολίτες. Οραματίστηκε, λοιπόν, οργανωμένες αγροτικές κολεκτίβες 1200 ατόμων, οι οποίοι θα ζούσαν σε μια έκταση 6000 στρεμμάτων, από την οποία θα μπορούσαν να διατηρηθούν μέσω της συνεργατικής εργασίας τους. Στο κέντρο του κτήματος, θα βρισκόταν ένα μεγάλο τετράγωνο οικοδόμημα, το οποίο θα στέγαζε όλες τις κοινικές λειτουργίες: οι κουζίνες, τα παντοπωλεία, σχολεία, βιβλιοθήκες, αίθουσες ψυχαγωγίας κ.α. Γύρω από τον πυρήνα θα εκτείνονταν, περιμετρικά, οι οικίες και τα κτίρια που αφορούν την αγροτική παραγωγή. Το συγκρότημα θα περιέβαλαν χωράφια και βοσκότοποι.

Κάθε οικογένεια θα είχε την ιδιωτική της κατοικία. Οι πολίτες της κοινότητας θα είχαν την επιμέλεια των τέκνων τους, μέχρι την ηλικία των τριών ετών, ενώ μετά την ευθύνη για την ανατροφή είχε η κοινότητα, συλλογικά. Οι γονείς επρόκειτο να έχουν πρόσβαση στα παιδιά τους κατά τα γεύματα τους και άλλες ενδεδειγμένες ώρες της μέρας. Θεωρούσε σημαντικό, ότι μια σειρά από οικογενειακούς ρόλους -όπως η ανατροφή των παιδιών, η εκπαίδευση, η προετοιμασία του φαγητού και οι καθημερινές συνεστιάσεις- πρέπει να διεξάγονται από κοινού από όλα τα μέλη της κοινότητας.

Οι κάτοικοι της κολεκτίβας, πέραν της αγροτικής τους ιδιότητας έπρεπε να ειδικευτούν σε διάφορες "τέχνες", όπως η ύφανση, η δημιουργία ρούχων, η μεταποίηση των πρώτων υλών που παράγονταν κ.α. Τα αγαθά που παράγονταν μοιράζονταν μεταξύ των μελών της κοινότητας.¹² Ο Owen θεωρούσε ότι τέτοιες κοινότητες μπορούσαν να ιδρυθούν από ομάδες ατόμων που συνασπίζονται, από οργανωμένα συνδικάτα μέχρι και οργανωμένες πολιτείες και θα εποπτευόνταν από άρτια καταρτισμένα άτομα. Η πρόταση του Owen είναι το πρώτο μοντέρνο πολεοδομικό σχέδιο που μελετήθηκε σε όλες του τις διαστάσεις από

¹¹ Benevolo & Λαζαρίδης, σελ. 213

¹² Frangsmyr, σελ. 135

το πολιτικό-οικονομικό υπόβαθρο μέχρι το πρόγραμμα κατασκευών και τον οικονομικό προϋπολογισμό.

Σχετικά με το πώς θα μπορούσαν, πράγματι να δημιουργηθούν αυτές οι κοινότητες ο Owen περιγράφει: «Αυτοί οι νεωτερισμοί στη γεωργική και στη γενικότερη παραγωγή μπορούν να πραγματοποιηθούν από έναν ή περισσότερους γαιοκτήμονες ή μεγάλους κεφαλαιούχους ή από εταιρείες που έχουν τη δυνατότητα να ξοδέψουν μεγάλα ποσά για φιλανθρωπικούς και κοινωνικούς σκοπούς. Μπορούν, επίσης, να πραγματοποιηθούν από τις ενορίες ή τις κομητείες που θα μπορούσαν έτσι να απελευθερωθούν από το βάρος των επιδομάτων στους φτωχούς, καθώς και από τις ενώσεις μεσαιών και εργατικών τάξεων, χωρικών εργατών ή εμπόρων, οι οποίοι επιθυμούν να ανακουφιστούν από τα κακά του σημερινού συστήματος. Οι νέες αυτές κοινότητες θα παράμεναν κάτω από την εξουσία της κεντρικής κυβέρνησης, θα πλήρωναν τους φόρους με το νόμιμο νόμισμα και οι κάτοικοι του θα στρατεύονταν σε περίπτωση πολέμου. Όμως δεν θα είχαν καμία σχέση με τη δικαιοσύνη του κράτους, γιατί έχοντας πετύχει την τέλεια αρμονία δεν θα είχαν ανάγκη από δικαστήρια και φυλακές.»¹³

• Η κοινότητα “New Harmony”

Σύντομα, οραματίστηκε το σχέδιο του να λαμβάνει διαστάσεις με απώτερο στόχο την ολική αναμόρφωση της κοινωνίας. Το νέο πλάνο περιλάμβανε την ίδρυση αυτόνομων αγροτικών κοινοτήτων, πληθυσμού 500-3000 κατοίκων, εξοπλισμένων με τα πιο σύγχρονα μηχανήματα της εποχής. Ο ίδιος έγραψε: «Ενώσεις κοινοτήτων, μεταξύ τους συνδεδεμένες, θα σχηματίζουν κύκλους των δέκα, εκατό, χιλίων», καθώς οραματιζόταν τις κοινότητες του να λειτουργούν ως κύτταρα που σχηματίζουν τον οργανισμό-κοινωνία.

Παρά τις επίμονες προσπάθειες ο Owen δεν κατάφερε να χτίσει την ιδανική κοινότητα, που οραματίστηκε, στην Ευρώπη. Προκειμένου, να πραγματοποιήσει τα σχέδια για την δημιουργία αυτόνομων κοινοτήτων, αναγκάστηκε να μεταναστεύσει στην Αμερική. Η απόφασή του να μεταναστεύσει στην Αμερική προέκυψε από την τάση που είχαν τότε οι Ευρωπαίοι να θεωρούν τον «Νέο Κόσμο», πρόσφορο έδαφος προς πειραματισμό. Σε αυτό το κλίμα, ο Γερμανός κληρικός George Rapp ίδρυσε, πρότερα, έναν οικισμό στην Indiana τον οποίο ονόμασε «Αρμονία».¹⁴ Τον οικισμό αυτόν αγόρασε, το 1825, μαζί με μια έκταση 120.000 στρεμμάτων, και τον ονόμασε “New Harmony”(Νέα Αρμονία). Το 1826 εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του και 800 ακόλουθους του, και επανασχεδίασαν τον οικισμό σε μια νοητή σκακιέρα με μια κεντρική πλατεία περιτριγυρισμένη από μεγάλα τούβλινα σπίτια.

Τα σχέδια του Owen σχετικά με την καταπολέμηση της φτώχειας, αντιμετωπίστηκαν με καλή διάθεση, μέχρι τη στιγμή, που ο ίδιος δήλωσε την απέχθεια του προς την εκκλησία, την οποία κατηγόρησε ως τροχοπέδη της προόδου. Η ζωή στην κοινότητα κύλησε με

¹³ Report to the County of New Lanark, σελ. 285

¹⁴ Leopold, σελ. 25

αξιοθαύμαστη τάξη, υπό την καθοδήγηση του Owen και ειρηνικό κλίμα από όλα τα μέλη. Σύντομα, όμως προέκυψαν διαφορές σχετικά με την μορφή της διακυβέρνησης καθώς και τον ρόλο της θρησκείας στο όλο εγχείρημα. Τελικά ο Owen αποχώρησε, το 1828, έχοντας χάσει, σχεδόν όλη την περιουσία του, αφότου πούλησε την ιδιοκτησία.

- Ιδεολογικό Πλαίσιο

Το 1813 εκδίδει δύο από τις τέσσερις επιστολές σχετικά με "A New View of Society", όπου αναπτύσσει τις αρχές, πάνω στις οποίες στηρίζεται το σύστημα της «επιμορφωτικής φιλανθρωπίας». Έχοντας χάσει κάθε πίστη στα κυρίαρχα θρησκευτικά ρεύματα σχημάτισε το δικό του αξιακό σύστημα περί εκπαίδευσης και κοινωνικής προόδου. Πίστευε ότι η πάλη ανάμεσα στην ανθρώπινη εργασία και τις μηχανές ήταν μια μόνιμη πηγή δυσφορίας, συνεπώς η μόνη θεραπεία είναι η ενωμένη δράση των ανθρώπων και η υποταγή της «μηχανής» στον άνθρωπο.

Όσο η ανθρώπινη εργασία και οι μηχανές θεωρούνται ισοδύναμες οντότητες, «οι εργατικές τάξεις δεν θα έχουν κανένα αποτελεσματικό μέσο για να αγωνιστούν ενάντια στη μηχανική δύναμη. Προκύπτουν, λοιπόν, τα εξής ενδεχόμενα:

- 1.Είτε η χρήση της μηχανής πρέπει να μειωθεί κατά πολύ.
- 2.Είτε εκατομμύρια ανθρώπινα όντα πρέπει να λιμοκτονήσουν ώστε να διατηρηθεί η κυριαρχία των μηχανών στο σημερινό επίπεδο.
- 3.Είτε θα πρέπει να βρεθεί μια αρκετά αποδοτική απασχόληση για τους φτωχούς και τους ανέργους και η μηχανική εργασία να υποταχθεί στη δική τους δουλειά, αντί να την αντικαθιστά.» Ο Owen συνεχίζει «Πρέπει να δοθεί μια απασχόληση ικανοποιητική για όλους τους εργαζομένους χωρίς δουλειά, μέσα σε ένα σύστημα που να επιτρέπει τη χωρίς όρια συνέχιση της τεχνικής προόδου.»¹⁵

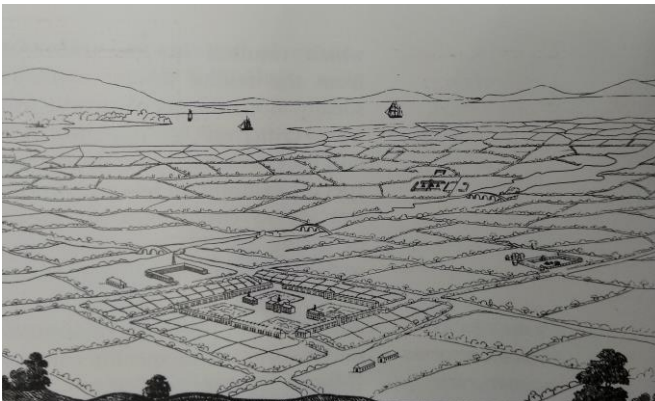
15 Benevolo & Λαζαρίδης, σελ. 215

Το 1815 συγκαλεί συνέλευση εργοστασιαρχών και καταφέρνει την κατάργηση των δασμών στο εισαγωγή βάμβακος, δεν καταφέρνει, όμως, την μείωση των εργατοωρών των παιδιών-εργατών στα εργοστάσια. Ο αγώνας του για την αναμόρφωση των μονάδων παραγωγής, μέχρι το 1817, τον ανέδειξε σε πρωτοστάτη των σοσιαλιστικών κινημάτων συνεργασίας.

Οι ιδέες του προσέλκυσαν τους νεότερους εργαζόμενους, που ανατράφηκαν υπό το καθεστώς του εργοστασιακού συστήματος και από το 1820 έως το 1830 δημιουργήθηκαν πολυάριθμες κοινωνίες και περιοδικά που οργανώθηκαν για να υποστηρίξουν τις απόψεις του. Υποστηρικτές του δημιούργησαν, σε αυτό το χρονικό διάστημα, κοινότητες-πειράματα, βασισμένες στις ιδέες του Owen, στο Hampshire, το Orbiston και στην κομητεία Cork.

Η ανάπτυξη του εργατικού συνδικαλισμού και η εμφάνιση της εργατικής τάξης ώθησαν τα δόγματα του Owen να γίνουν τα οχήματα των προσδοκιών των εργαζομένων, μάλιστα, επιστρέφοντας στην Αγγλία από τη Νέα Αρμονία, «βρήκε» τον εαυτό του να θεωρείται ηγέτης τους. Οι ιδέες του οδήγησαν στη δημιουργία εργαστηρίων αυτό-οργάνωσης μέσα στα συνδικάτα. Η ανάγκη για την διάθεση στην αγορά των προϊόντων της παραγωγής αυτών των εργαστηρίων οδήγησε το 1832 στη δημιουργία του "National Equitable Labour Exchange" (Εθνικό Χρηματιστήριο Δίκαιης Εργασίας), το οποίο λειτούργησε στην αρχή ότι η εργασία είναι η πηγή όλου του πλούτου.

Η άνευ προηγουμένου ανάπτυξη των συνδικαλιστικών οργανώσεων κατέστησε δυνατή την ενδεχόμενη οργάνωση των εργαζομένων σε βιομηχανίες, αλλά και στους υπόλοιπους παραγωγικούς κλάδους. Αν και ο ενθουσιασμός των συνδικάτων και ο αριθμός των εργατών, που συμμετείχαν, ήταν μεγάλος, η αποφασιστική αντίδραση των εργοδοτών και η αυστηρή καταστολή από την κυβέρνηση και τα δικαστήρια τερμάτισαν το κίνημα μέσα σε λίγους μήνες. Καθ' όλη τη διάρκεια αυτών των ετών οι ιδέες του Owen, περί κοινοτήτων και συλλογικοτήτων, διατηρήθηκαν και, τελικά, αποτέλεσαν τη βάση για το διεθνές συνεργατικό κίνημα των καταναλωτών. Μετά το 1834 ο Owen αφιερώθηκε στην εξάπλωση των ιδεών του για την εκπαίδευση, την ηθική και τον γάμο.

Πιθανή αρχιτεκτονική απεικόνιση της κοινότητας που οραματιζόταν ο Owen.

2.3_ François Marie Charles Fourier (1772-1837)

Ο Charles Fourier ήταν Γάλλος κοινωνιολόγος, ο οποίος πίστευε, ότι η αναδόμηση της κοινωνίας, θα επιτυγχανόταν με τη δημιουργία κοινοτικών συνεταιρισμών παραγωγών (φάλαγγες). Γιος μικροεπιχειρηματία ενδιαφερόταν περισσότερο για την αρχιτεκτονική παρά την οικογενειακή επιχείρηση, βέβαια δεν έγινε δεκτός στην τοπική τεχνική σχολή αφού δεν ήταν αριστοκράτης.

Μετά την αποδοχή της κληρονομιάς από την μητέρα του, το 1812, ο Fourier αφιερώθηκε, αποκλειστικά, στην συγγραφή. Την περίοδο αυτή ανέπτυξε τις θεωρίες του στο *Traité de l'association agricole domestique* (1822 «Πραγματεία στον εγχώριο αγροτικό συνεταιρισμό») και στο *Le Nouveau Monde industriel* (1829, «Ο νέος βιομηχανικός Κόσμος»). Μετά από την Ιουλιανή επανάσταση στη Γαλλία καθώς γίνεται ολοένα και πιο δημοφιλής επιτίθεται στον Owen και τον Saint-Simon τους οποίους και θεωρεί τσαρλατάνους.¹⁶ Από το 1832 έως το 1850 εκδίδει εβδομαδιαία εφημερίδα η οποία κατέληξε καθημερινή, με όνομα αρχικά «Η βιομηχανική μεταρρύθμιση», ύστερα «Η Φάλαγγα» και τέλος «Η Ειρηνική Δημοκρατία».

• Ιδεολογικό Πλαίσιο

Ενώ εργαζόταν ως γραμματέας στην Λυών, έγραψε την πρώτη του πραγματεία: *Theorie des quatre mouvements et des destinées générales* (1808, «Η Θεωρία των τεσσάρων κινήσεων»). Θεωρεί ανήθικη και παράλογη μια κοινωνία που θεμελιώνεται στον ανταγωνισμό των ατομικών αλλά και ταξικών συμφερόντων και προτείνει μια πανανθρώπινη προκειμένου να επιτευχθεί παγκόσμια αρμονία.¹⁷ Εκεί υποστηρίζει ότι η φυσική κοινωνική τάξη λειτουργεί σε πλήρη αντιστοιχία με την νομοτέλεια του φυσικού σύμπαντος κατά τον Νεύτωνα. Σε αντίθεση με την κοσμική προσέγγιση του σύγχρονου του Owen, η θεώρηση του Fourier ξεκινά από την πεποίθηση της ύπαρξης του Θεού και μιας Θείας κοινωνικής πρόνοιας επί Γης.

Σύμφωνα με τον Fourier, η παγκόσμια αρμονία θα ερχόταν βαθμιαία μέσα σε οκτώ ιστορικές περιόδους. Πηγαίνοντας πίσω στις απαρχές της ανθρωπότητας, πρώτο στάδιο είναι ο Εδενισμός, ακολουθεί η Αγριότητα, η Πατριαρχία και ο Βαρβαρισμός. Κάθε ένα από αυτά τα στάδια έχει διακριτό υλικό και ιδεολογικό περιεχόμενο, με τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία να έχει κεντρικό ρόλο στην κλιμάκωση των σταδίων¹⁸. Η εποχή που

¹⁶ *Pieges et charlatanisme de deux Sectes, St Simon et Owen*, Παρίσι, 1831

¹⁷ Benevolo & Λαζαρίδης, σελ. 230

¹⁸ Guarneri, 1991, σελ.17-18

διατυπώνει τις θέσεις του είναι ανάμεσα στον Βαρβαρισμό και τον Πολιτισμό, που είναι και το επόμενο στάδιο. Ο «Πολιτισμός» χαρακτηρίζεται από την ανεξέλεγκτη ατομική ιδιοκτησία. Ακολουθεί ο Γκαρτανισμός(Εγγυητισμός), ενώ η απόλυτη αρμονία θα επιτευχθεί στα δύο τελικά στάδια "Simple & Compound Association", ή εν συντομία «Αρμονία» .

Ο Fourier περιγράφοντας την ιδανική πόλη κατά την περίοδο του Εγγυητισμού, εισάγει για πρώτη φορά στο πολεοδομικό πεδίο την έννοια των όρων δόμησης. Περιγράφει με ακρίβεια πώς θα δομούνται τα οικήματα σε σχέση με τα γειτονικά τους αλλά και τους δρόμους που ορίζουν τα οικοδομικά τετράγωνα. Το έργο του αποτελεί προάγγελο της εδραίωσης των οικοδομικών κανονισμών τον 19^ο αιώνα. Οι κανονιστικές αυτές ρυθμίσεις δεν αποτελούσαν αυτοσκοπό για τον Fourier, παρά μόνο ένα μέσο για την επίτευξη της παγκόσμιας Αρμονίας, η οποία θα πραγματοποιηθεί στα επόμενα δυο στάδια. Στην «Αρμονία», το υψηλότερο στάδιο, τα συναισθήματα του ανθρώπου εκφράζονται ελεύθερα και αυτό επιτυγχάνεται, χωρίζοντας την κοινωνία σε «φάλαγγες».

• Μοντέλο της «Φάλαγγας»

Η ακαθόριστη κοινότητα, επί εγγυητισμού θα αντικατασταθεί από μια ορθολογιστική λειτουργική ομάδα την «Φάλαγγα». Η φάλαγγα θα ήταν μια συνεργατική κολλεκτίβα, η οποία θα φέρει την ευθύνη της ευημερίας του κάθε ατόμου. Κάθε μέλος της θα άλλαζε συνεχώς ρόλους μέσα στην κοινότητα και θα ανταμεβόταν με βάση την συνολική παραγωγικότητα της φάλαγγας. Ο Fourier ένωθε ότι οι φάλαγγες θα δένειμαν τον πλούτο πιο ισορροπημένα, απ'ότι στον καπιταλισμό και πίστευε ότι μπορούν να ενταχθούν σε οποιοδήποτε πολιτειακό σύστημα, ακόμα και στην μοναρχία.

Την θέση της ψυχρής και αναισθητοποιημένης πόλης θα πάρει μια ενιαία αστική διάταξη που θα ονομάζεται «Φαλανστέριο». Αν και το όραμα του ήταν μια κομμουνιστική βιομηχανική κοινωνία, η δομή και η συγκρότηση του συγκροτήματος που οραματιζόταν, ήταν μια αντιγραφή των ανακτόρων των Βερσαλλιών¹⁹, τα οποία αναφέρονται σε μια τελείως διαφορετική κοινωνική κοσμοθεωρία. Ακολουθεί μια εκτεταμένη περιγραφή του «Φαλανστερίου» από τον ίδιο:

«Τα κτίρια μιας φάλαγγας οφείλουν να είναι εντελώς διαφορετικά από τα σημερινά χωριά και τις κωμοπόλεις όπου οι οικογένειες δεν έχουν καμία εταιρική σχέση μεταξύ τους. Σε αντίθεση με αυτό το χάος από μικρά σπιτάκια που συναγωνίζονται μεταξύ τους σε βρωμιά και ασχήμια στις μικρές πόλεις, η Φάλαγγα οικοδομεί για τον εαυτό της ένα κανονικό κτίριο... Το κέντρο αυτού του μεγάρου, Φαλανστέριο, πρέπει να αποδίδεται στις δημόσιες χρήσεις και περιέχει τραπεζαρία, ειδικές αίθουσες για το χρηματιστήριο, τα συμβούλια, τη βιβλιοθήκη κλπ.

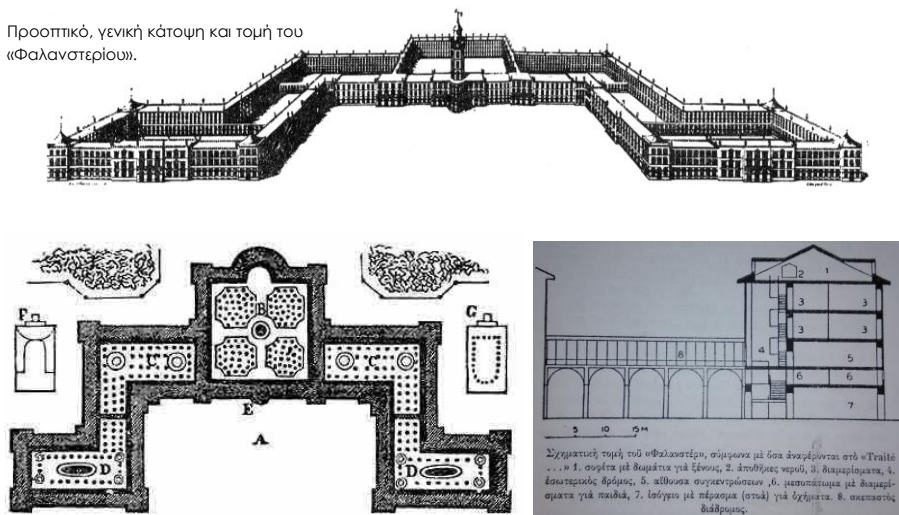
Σε μια από τις πτέρυγες πρέπει να είναι συγκεντρωμένα όλα τα θορυβώδη εργαστήρια, όπως τα ξυλουργεία και τα σιδεράδικα. Η άλλη πτέρυγα πρέπει να περιλαμβάνει τον

19 Choay, 1969, σελ.97

ξενώνα, αίθουσες για χορό και συναντήσεις με επισκέπτες, ώστε να μην συνωστίζεται το κέντρο του μεγάρου κι διαταράσσονται οι εσωτερικές σχέσεις της Φάλαγγας. Το Φαλανστερίο θα πρέπει να έχει, τουλάχιστον, τρεις ορόφους, εκτός από το ισόγειο και τον ημιόροφο, όπου θα βρίσκονται οι κατοικίες των παιδιών και των ηλικιωμένων.

Μία Φάλαγγα είναι, στην πραγματικότητα, μία μικρή πόλη, η οποία όμως δεν έχει κανέναν εξωτερικό δρόμο ή ακάλυπτη οδό που να είναι εκτεθειμένη σε άσχημες καιρικές συνθήκες. Μπορεί κανείς να πάει σε όλα τα μέρη του κτιρίου μέσα από μια πλατιά γαλαρία που διατρέχει όλα τα συγκροτήματα κτιρίων στον πρώτο όροφο. Οι είσοδοι όλων των διαμερισμάτων του πρώτου, του δεύτερου και του τρίτου ορόφου βρίσκονται προς το μέρος της γαλαρίας-δρόμου, ενώ κατά διαστήματα υπάρχουν σκάλες, που επιτρέπουν την άνοδο στον δεύτερο και τρίτο όροφο.»²⁰

Προοπτικό, γενική κάτοψη και τομή του
«Φαλανστερίου».

Σχηματική τομή του «Φαλανστερίου», σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο «Traité...» 1. σκεπτό με δομάτια για ζήνοια, 2. αποθήκες νερού, 3. διαμερίσματα, 4. εσωτερικός βόρσας, 5. αίθουσα συγκεντρώσεων, 6. μαρσιπόμια με διαμερίσματα για παιδιά, 7. ισόγειο με πέρισμα (στοά) για εχρήματα, 8. σκεπαστός διάδρομος.

• Φουριερισμός

Ο Fourier δεν έπαψε ποτέ να θεωρεί ότι η ουτοπία του θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί. Στη Γαλλία η μοναδική απόπειρα να κατασκευασθεί το Φαλανστερίο απέτυχε οικτρά, όταν ο Γάλλος βουλευτής Μποντέ-Ντυλαρύ χρεωκόπησε στην προσπάθεια να ιδρύσει μια κοινότητα, βασισμένη στις ιδέες του Fourier.²¹ Παρόμοιες προσπάθειες έγιναν στην Ρωσία, στην Αλγερία και στη Νέα Καληδονία.

20 Fourier, σελ. 300

21 Benevolo & Λαζαρίδης, σελ. 238

Το φουριεριστικό κίνημα άνησε την δεκαετία 1840-1850 στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, όπου ιδρύθηκαν 41 πειραματικές κοινότητες. Κύριος προπαγανδιστής των ιδεών του Fourier στην Αμερική ήταν ο Αμερικάνος Albert Brisbane(1809-1890), ο οποίος εξέδιδε εφημερίδα διαδίδοντας τις ιδέες. Μετά από το 1851 συνέχισε το έργο του με την βοήθεια του Victor Considerant, Γάλλου φανατικού οπαδού και συνεργάτη του Fourier, ο οποίος μετανάστευσε στις ΗΠΑ, όπου και ίδρυσε το 1855 μια μικρή κοινότητα 250 ατόμων την La Reunion.²²

- Brook Farm

Η Brook Farm αποτέλεσε την πιο επιτυχημένη προσπάθεια από όλα τα αμερικανικά πειράματα αυτού του είδους. Ιδρυτής ήταν ο George Ripley(1802-1880), ο οποίος μαζί με την γυναίκα του, οργάνωσαν το 1841 ένα αγροτικό και εκπαιδευτικό κέντρο στη Μασσαχουσέτη. Ο Ripley, ήταν Ουνιταριανός μεταρρυθμιστής, ο οποίος πριν ενσωματωθεί στους Φουριεριστές υπήρξε σημαντικός υποστηρικτής του «Υπερβατισμού» (Transcendentalism, θρησκευτική φιλοσοφική τάση της εποχής). Σκοπός τους ήταν η δημιουργία μιας αρμονικής και ισορροπημένης κοινότητας, μακριά από τα ατομικά συμφέροντα και τον ανταγωνισμό του σύγχρονου κόσμου.

Τα μέλη της κοινότητας ασχολούνταν τόσο με την πνευματική όσο και με τη χειρωνακτική εργασία και τα κέρδη τους διαιρούνταν σε μερίσματα, που αντιστοιχούσαν σε μέρες εργασίας. Επιπλέον, κάθε μέλος της κοινότητας έπαιρνε κάθε μέρα ένα δολάριο, ενώ του παρέχονταν σε τιμή κόστους, τροφή, στέγαση, θέρμανση και ρουχισμός γι'αυτό και την οικογένεια του. Η κοινότητα-επιχείρηση προσέλκυσε όλο το φάσμα των εργαζομένων στον δευτερογενή τομέα, όπως ξυλουργούς, τσαγκάρηδες, τυπογράφους κλπ., βέβαια το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού αποτελούσαν φοιτητές. Οι μαθητές ήταν υποχρεωμένοι να αφιερώνουν μερικές ώρες την ημέρα στη χειρωνακτική εργασία. Το σχολικό συγκρότημα της κοινότητας είχε νηπιαγωγείο, δημοτικό σχολείο και λύκειο.

Η κοινότητα, τα πρώτα τρία χρόνια, ευημερεί και συνεχώς προστίθενται νέα οικήματα. Η αυξανόμενη επιρροή των ιδεών του Fourier, οδήγησε στην μετονομασία της κοινότητας σε «Φάλαγγα». Όλη η κοινότητα αφιερώθηκε, οικονομικά, στην ανέγερση, πλέον, του κεντρικού κτίριου, το Φαλανστέριο, το οποίο και μόλις ολοκληρώθηκε, καταστράφηκε από μία πυρκαγιά το 1846. Το πλήγμα αυτό δεν ξεπεράστηκε ποτέ και οδήγησε στην κατάρρευση της κοινότητας το 1849.²³ Η Brook Farm, μαζί με την "North-American Phalanx", στο Νέο Μεξικό, αποτέλεσαν τις σημαντικότερες προσπάθειες για την πραγματοποίηση του οράματος του Fourier.

²² Benevolo & Λαζαρίδης, σελ. 240

²³ Benevolo & Λαζαρίδης, σελ. 239

2.4_ Jean Baptiste Godin (1817-1889)

Ο Baptiste Godin, ήταν Γάλλος βιομήχανος, ο οποίος κατά την διάρκεια της «Δεύτερης Γαλλικής Αυτοκρατορίας» αρχίζει να εφαρμόζει στην πράξη τα σχέδια του Fourier για το «Φαλανστέριο». Δημιουργεί, λοιπόν, μια βιομηχανική κοινότητα, γνωστή ως "Famillistere" (Φαμιλιστέριο), στην πόλη Guise της Γαλλίας. Η κατασκευή της κοινότητας ξεκίνησε το 1859 και συνέχισε μέχρι το 1877. Το 1880 δημιουργεί έναν συνεταιρισμό για τους εργάτες του και μεταβιβάζει σε αυτούς τη διαχείριση του εργοστασίου και του Φαμιλιστέριου, το οποίο συνέχισε να λειτουργεί μέχρι τις αρχές του 1939. Το 1886 η κοινότητα είχε περίπου τετρακόσιες

οικογένειες. Θεωρείται το πιο πετυχημένο πείραμα, από όλα όσα έγιναν από τους Σοσιαλιστές Ουτοπιστές στον 19ο αιώνα.

• Ιδεολογικό Πλαίσιο

Ο Godin αναπτύσσει τις θεωρίες του στο βιβλίο *Solition Sociales* (1886, «Κοινωνικές Λύσεις»), βασίζεται στην συνεταιριστική αρχή που είχε θέσει ο Fourier, η οποία προβλέπει ότι τα κέρδη θα κατανέμονται βάσει των παρακάτω παραγόντων:²⁴

1. Η αμοιβή της εργασίας
2. Ο τόκος του κεφαλαίου
3. Τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας του κάθε εφευρέτη
4. Οι αναγκαίοι πόροι για την κοινωνική ασφάλιση

• Το Φαμιλιστέριο

Η κοινότητα παρείχε το κεντρικό κτίριο (φαμιλιστέριο) με βρεφικό σταθμό και νηπιαγωγείο, σχολείο, θέατρο, λουτρικές εγκαταστάσεις, πλυσταριά καθώς και μεμονωμένες κατοικίες, για περισσότερο αυτόνομη κατοίκηση. Έξω, βρίσκονται τα εργοστάσια και τα εργαστήρια, τα οποία ανήκαν και διαχειρίζονταν από όλη την κοινότητα. Το Φαμιλιστέριο αποτελεί μια σμίκρυνση του μοντέλου του Fourier. Το συγκρότημα διαιρείται παρόμοια σε τρία περικλειστά κτίρια και οι εσωτερικές αυλές, πολύ μικρότερες από τα σχέδια του Fourier, σκεπάζονται με γυάλινο στέγαστρο. Οι αυλές αυτές παίρνουν τον ρόλο των γραμμικών γαλαριών, του Φαλανστέριου, που λειτουργούσαν ως εσωτερικοί δρόμοι και στην ουσία διαχέουν την κυκλοφορία μέσα στο κτίριο.²⁵

²⁴ Benevolo & Λαζαρίδης, σελ. 242

²⁵ Benevolo & Λαζαρίδης, σελ. 240

Ο Godin διαφοροποιήθηκε σε τρία κρίσιμα σημεία από Φαλανστέριο του Fourier:

1. Η παραγωγή του είχε βιομηχανικό και όχι αγροτικό χαρακτήρα.
2. Η συνθήκη της κοινοβιακής διαβίωσης εγκαταλείφθηκε. Στο Φαμισιτέριο κάθε οικογένεια έχει το δικό της διαμέρισμα και προστατεύεται η αυτονομία και η ιδιωτικότητα της, ενώ παράλληλα εξασφαλίζονται τα πλεονεκτήματα των συλλογικών εξυπηρετήσεων.
3. Στο κεντρικό κτίριο, το Φαμισιτέριο, δεν στεγάζονται εργαστήρια και χώροι εργασίας σε αντίθεση με το Φαλανστέριο, γεγονός το οποίο βελτίωσε τις συνθήκες διαβίωσης.

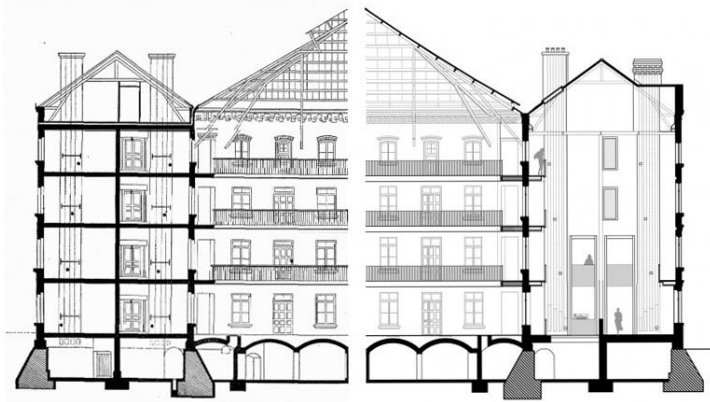
Ο Godin περιγράφει στο "Solition Sociales" πως διαρθρώνεται το σχολικό σύστημα στην κοινότητα του: «Στο Φαμισιτέριο η εκπαίδευση των νέων είναι οργανωμένη σε επτά τμήματα, που το καθένα έχει τους δικούς του διευθυντές και καθηγητές, τις δικές του αίθουσες και γραφεία. Τα τμήματα αυτά αντιστοιχούν στις εξής ηλικίες των παιδιών:

1. Το βρεφοκομείο, για τα μωρά από νεογέννητα μέχρι να γίνουν 26 ή 28 μηνών.
2. Ο παιδικό σταθμός, για τα παιδιά έως 4 χρονών.
3. Το νηπιαγωγείο, για τα παιδιά από 4 μέχρι 6 χρονών.
4. Η τρίτη τάξη, για τους μαθητές από 6 μέχρι 8 χρονών.
5. Η δεύτερη τάξη, για τους μαθητές από 8 μέχρι 10 χρονών.
6. Η πρώτη τάξη, για τους μαθητές από 10 μέχρι 13 ετών.
7. Οι ανώτερες σπουδές, για τα παιδιά που έχουν αποδείξει τις ιδιαίτερες τους ικανότητες και πρέπει να συνεχίσουν τις σπουδές τους.
8. Η «μαθητεία». Κάθε αγόρι γίνεται μαθητευόμενος στο εργοστάσιο, δωρεάν. Μπορεί να διαλέξει οποιαδήποτε από τις διάφορες απασχολήσεις που του προσφέρονται στο Φαμισιτέριο, και ο κάθε μαθητευόμενος παίρνει αμέσως αμοιβή για την εργασία που προσφέρει.»

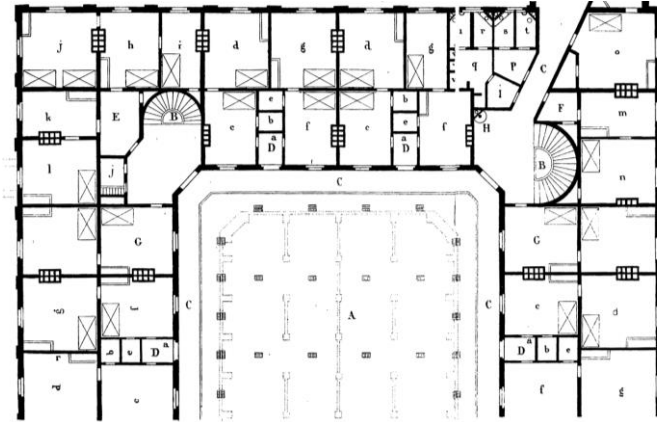
Το σχολείο που φιλοξενεί την βασική εκπαίδευση των παιδιών βρίσκεται σε ένα διώροφο κτίριο απέναντι από το Φαμισιτέριο. Συγκροτείται από τρεις επιμήκεις και παράλληλες πτέρυγες εκ των οποίων η μεσαία δεσπόζει και στεγάζει το θέατρο της κοινότητας.

Η σημερινή κατάσταση του «Φαμισιτέριου», στην Guise της Γαλλίας, τροποποιημένο σε μουσείο.

Τυπική τομή Φαμισιτέριου

Κάτοψη

Άποψη εσωτερικού αίθριου

2.5_ Etienne Cabet (1788-1856)

Ο Cabet ήταν Γάλλος ριζοσπάστης σοσιαλιστής και υπήρξε ενεργό μέλος της Ιουλιανής Επανάστασης. Αν και δάσκαλος στο επάγγελμα, διετέλεσε γενικός εισαγγελέας στη Κορσική, ώσπου εξορίστηκε στην Αγγλία, ύστερα από σφοδρή διαμάχη με την κυβέρνηση του, λόγω των επαναστατικών απόψεων του. Εκεί έγραψε το ουτοπιστικό μυθιστόρημα του *Voyage en Icarie* (1840 «Ταξίδι στην Ικαρία»), φέρνοντας στο προσκήνιο τις θεωρίες του για την ιδανική κοινωνία. Εμπνευσμένο από την «Ουτοπία» του Thomas More περιγράφει μια φανταστική χώρα, την Ικαρία, με την πρωτεύουσα της, την Icara.

- Ιδεολογικό Πλαίσιο

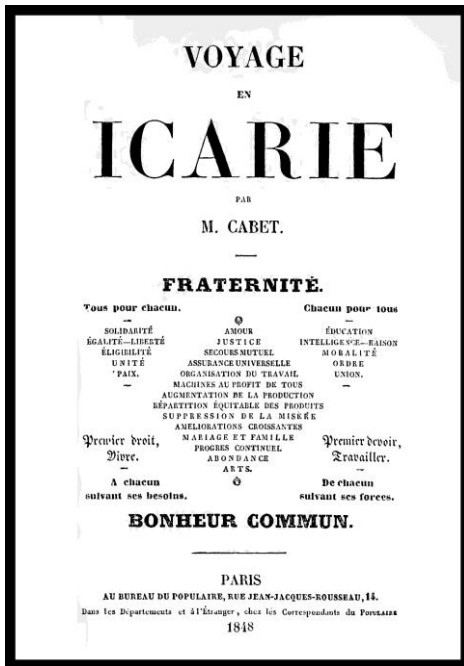
Η πρωτεύουσα είναι μια μεγάλη μητρόπολη με άψογη ρυμοτομία την οποία διατρέχει ένα ευθύγραμμο ποτάμι. Λόγω της συλλογικής οργάνωσης της οικονομίας το λιανικό μικρο-εμπόριο έχει εκλείψει, οπότε συναντάμε μόνο μεγάλα κρατικά καταστήματα και εργαστήρια. Τα εργοστάσια, τα νοσοκομεία και τα νεκροταφεία βρίσκονται έξω από την πόλη, μέσα στο πράσινο. Οι πεζοί κυκλοφορούν μέσω στεγασμένων διόδων, ενώ τα οχήματα κινούνται σε σταθερές σιδηροτροχιές. Η πόλη αποτελείται από εξήντα συνοικίες, και κάθε μία από αυτές παίρνει το όνομα ενός από τα σπουδαιότερα έθνη. Τα σπίτια σε κάθε δρόμο είναι όλα ίδια και «μοιάζουν με τα πιο όμορφα των ξένων χωρών»²⁶.

Το πολιτικό πρόγραμμα του Cabet, για την κοινωνία που οραματιζόταν, ήταν στην ουσία ένας ολοκληρωτικός κομμουνισμός, ο οποίος όμως έπρεπε να κατακτηθεί με την πειθώ και όχι με τη βία. Ο Cabet εισάγει τον όρο «κομμουνισμός» και ο ίδιος επηρεάζει σημαντικά τους κατοπινούς του, Engels και Marx. Το 1847 εκδίδει άλλα δύο μανιφέστα (προσκλησεις για την ιδανική κοινωνία του), όπου υποστήριζε ότι με δέκα χιλιάδες ανθρώπους θα μπορούσε να υλοποιηθεί το όραμα του. Την ίδια χρονιά ανακοινώνει, ότι επέλεξε μία έκταση 4.000.000 στρεμμάτων στο Τέξας, μέσω μια εταιρείας που του είχε συστήσει ο Owen, όσο ο Cabet βρισκόταν στην Αγγλία.

- Πειραματισμός στην Αμερική

Το 1848 μπάρκαρισε από τη Χάβρη μια προπομπή 69 ατόμων, ενώ ο Cabet έμεινε πίσω λόγω της εμπλοκής του σε κινηματικές διαδικασίες που εξελίσσονται στην Γαλλία. Φτάνοντας στο Τέξας οι πρώτοι άποικοι διαπιστώνουν ότι η έκταση που τους υποσχέθηκε είναι διαμελισμένη, οπότε εγκαταλείπουν και συνεχίζουν για Νέα Ορλεάνη. Εκεί αργότερα

²⁶ Lavedan, σελ.86

την ίδια χρονιά ενώνονται με τετρακόσους Ικαριανούς και τον ίδιο τον Cabet, ο οποίος τους πείθει να εγκατασταθούν στο Ιλλινόις.

Στο Ιλλινόις αγοράζει, το 1849, από Μορμόνους το αγρόκτημα Ναυνοο στις όχθες του Μισισσιπή, το οποίο και προσαρμόζουν στις ανάγκες τους. Οργάνωσαν εστιατόριο, σχολείο, βιβλιοθήκη καθώς και θέατρο. Οι οικογένειες είχε η καθεμία το διαμέρισμα της, ενώ οι ανύπαντροι μοιράζονταν δίκλινα δωμάτια.²⁷ Η κοινότητα παρά τις διάφορες αρρώστιες συνέχισε να υπάρχει μέχρι το 1856, οπότε και διασπάστηκε πλήρως, με τον Cabet και μια μειοψηφία ακολουθών του να αποχωρεί στο St. Louis, όπου και πέθανε. Για τον Cabet ο συγκεκριμένος εποικισμός σήμαινε, μάλλον, αποτυχία, αφού δεν κατάφερε να πραγματώσει

αρκετές από τις ιδέες του, μάλιστα ο πληθυσμός δεν ξεπέρασε, ποτέ, τα 1800 άτομα.

Οι 35 Ικαριανοί που απέμειναν στο Ναυνοο, τελικά πούλησαν τις ιδιοκτησίες τους και μετεγκαταστάθηκαν στην Iowa, όπου αγόρασαν μία νέα έκταση 12.000 στρεμμάτων. Εκεί οικοδόμησαν την ιδανική πόλη τους εφημερώντας, σχετικά, μέχρι το 1879, οπότε και ξαναδιασπώνται. Η σοσιαλιστική τάση μεταναστεύει στην Καλιφόρνια, όπου ιδρύει την «Ικαρία-Ελπίδα», η οποία λειτούργησε ως το 1887, ενώ οι υπόλοιποι εγκαθίστανται σε γειτονική περιοχή, όπου στήνουν νέο οικισμό με όνομα «Νέα Ικαρία», ο οποίος διαλύθηκε οριστικά το 1895.

Το Ναυνοο

²⁷ Prudhommeaux, σελ 133

3.1_ Από τις σοσιαλιστικές Ουτοπίες στις βιομηχανικές πόλεις

Η Ευρώπη συνωστίστηκε από «σοσιαλιστικές Ουτοπίες» το πρώτο μισό του δέκατου-ένατου αιώνα, αλλά η επανάσταση του Φεβρουαρίου του 1848, στη Γαλλία(γνωστή ως *Revolution de Février*) ήταν η αρχή της διαίρεσης μεταξύ των ουτοπιστών πολεοδόμων. Από τη μία ήταν αυτοί, που λάμβαναν υπόψη μόνο την οικογένεια και τις συνθήκες ζωής ως παράγοντες για τον σχεδιασμό, ενώ από την άλλη βρίσκονταν οι ιδεολογικά «αριστεροί», οι οποίοι έδιναν έμφαση στο δικαίωμα του εργάτη να οικειοποιηθεί και να αποκτήσει έλεγχο των μέσων παραγωγής. Όσο εντείνεται η ταξική σύγκρουση τόσο αυξάνονται οι αντικειμενικές δυνατότητες για μια ουτοπική κοινωνία και τόσο πιο έντονη θα είναι η προσπάθεια των Ουτοπιστών να πείσουν όλες τις τάξεις να προάγουν από κοινού το καλύτερο πιθανό πλάνο για μια καλύτερη κοινωνία και αυτό θα σβήσει τη φωτιά του πολέμου των τάξεων, όπως τον εννοούσε ο Μαρξ.²⁸

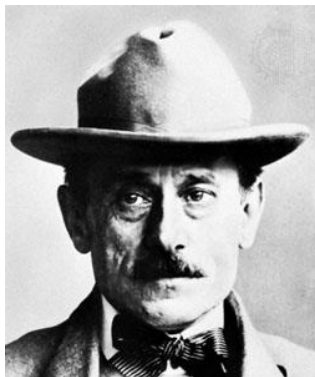
Η αδυναμία των ουτοπιστικών κοινωνιών ήταν, ότι στηρίζονταν σε μία νέα σύνθετη οικονομική θεωρία, ενώ στην πραγματικότητα έπρεπε να εδραιωθούν και να λειτουργήσουν σε μία φιλελεύθερη κοινωνία, με αντίθετα πρότυπα και δομές σχετικά με την παραγωγή και την εργασία. Οπότε, δεν είναι περίεργο, ότι οι περισσότερες οδηγήθηκαν σταδιακά στον αφανισμό.²⁹

Οι σχηματικές περιγραφές του Owen, του Fourier και του Cabet αποτέλεσαν επίσης το μεγάλο απόθεμα ιδεών από τις οποίες ξεκίνησαν και πάνω στις οποίες στηρίχτηκαν οι κατοπινοί πολεοδομικοί πειραματισμοί ακόμη και μέχρι σήμερα. Ακόμη και ο αριθμός των κατοίκων που προβλεπόταν στο παραλληλόγραμμο του Owen(1200) και το Φαλανστέριο του Fourier(1620), πλησιάζει τον αριθμό των κατοίκων της "Unite d'Habitation", ενώ η πυκνότητα ατόμων ανά μονάδα γης που πρότεινε ο Owen συμπίπτει με τη πυκνότητα που πρότεινε ο Wright για τη δική του ουτοπία το "Broadacre City".

Οι λύσεις που προτείνονται για το πρόβλημα της μοντέρνας πόλης είναι αφηρημένες και σχηματικές, καθώς τους λείπει μια ρεαλιστική εκτίμηση των δεσμών που υπάρχουν ανάμεσα στα πολεοδομικά προγράμματα και τη γενική ανάπτυξη των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων. Έτσι διευκολύνεται η ενισχύεται η ψευδαίσθηση, πως η πολεοδομική τάξη μπορεί να οικοδομηθεί με τον ίδιο ρυθμό και τις ίδιες μεθόδους με τις οποίες οικοδομείται η πολεοδομική. Το έντονο ενδιαφέρον για την εργασία και την παραγωγική διαδικασία, το ενδιαφέρον για την πόλη και την ύπαιθρο, το ενδιαφέρον για τη θέση του πολίτη μέσα στην πόλη και πως ή πόλη μπορεί να διαμορφώσει μια ιδανική κοινωνία, αποτελούν πρώιμους προβληματισμούς των Ουτοπιστών του 19^{ου} αιώνα και οι οποίοι έρχονται στο προσκήνιο, πάλι, από τον Tony Garnier, αφενός στη Γαλλία, και με τους Σοβιετικούς πολεοδόμους στην Σοβιετική Ένωση.

²⁸ Marx & Engels, τομ.1 σελ.55
²⁹ Harvey, σελ.56

3.2_ Tony Garnier (1869-1948)

Ο Tony Garnier υπήρξε κορυφαίος Γάλλος αρχιτέκτονας και πολεοδόμος με έντονο πολιτικό υπόβαθρο. Μαζί με τον Auguste Perret (1874-1954) θεωρούνται πρωτοπόροι στον σχεδιασμό και υλοποίηση κτιρίων από οπλισμένο σκυρόδεμα. Το 1898, όντας σπουδαστής της Ecole des Beaux-Arts, ο Tony Garnier αποφασίζει να σχεδιάσει μια «φανταστική» βιομηχανική πόλη. Τον επόμενο χρόνο, αφότου κέρδισε τον διαγωνισμό "Prix de Rome", μεταφέρθηκε στην Γαλλική Ακαδημία της Ρώμης, όπου και άρχισε να αναπτύσσει τις ιδέες του πάνω στον αστικό σχεδιασμό.

Το 1901, απέστειλε μια πρώτη μελέτη για την "Cité Industrielle", η οποία περιείχε σχέδιο γενικής διάταξης, όψεις καθώς και σπουδές για επιλεγμένα σημεία. Η σχολή αρνήθηκε να εκθέσει το πόνημα και ζήτησε από τον Garnier να αναπαράγει την δουλειά του σε κλασικό ή αναγεννησιακό ρυθμό. Τότε, εκείνος συνέχισε να δουλεύει μόνους του για τα επόμενα τρία χρόνια και το 1904 εξέθεσε την δουλειά του στην σχολή, ως συμπλήρωμα μιας νέας μελέτης, πολύ πιο συμβατικής- την ανακατασκευή της αρχαίας πόλης Tusculum.

• Ιστορικό πλαίσιο

Μεταξύ των τεχνολογικών και τεχνικών καινοτομιών που εισάγονται στη σύγχρονη σκέψη την εποχή του Garnier, και τις οποίες ενσωμάτωσε στον σχεδιασμό της "Cité Industrielle", συγκαταλέγονται διοικητικές μεταρρυθμίσεις φυσικού και κοινωνικού χαρακτήρα, οι οποίες εφαρμόστηκαν, για πρώτη φορά από τον Βαρόνο Georges Eugene Haussmann, στον ανασχεδιασμό του Παρισιού, στα μέσα του δέκατου-ένατου αιώνα.³⁰ Προς τα τέλη του αιώνα οι καινοτόμες ιδέες, που κυοφορούνταν στην Ευρώπη, ανθοφόρησαν στη Γαλλία. Στον σχεδιασμό των πόλεων λαμβάνονταν, σοβαρά υπ' όψιν, βελτιώσεις τεχνικού και υγειονομικού χαρακτήρα όπως:

- Εύκολη πρόσβαση σε σημεία τροφοδοσίας νερού.
- Καλύτερες δημόσιες συγκοινωνίες.
- Διάνοιξη μεγάλων ανοικτών πράσινων χώρων-Ξέφωτα, Πάρκα.
- Νέοι φαρδιοί δρόμοι(Λεωφόροι) κ.α. παραδείγματα.

Στα τέλη του αιώνα, βέβαια, η μελέτη του λειτουργικού χαρακτήρα, ο οποίος πρέπει να διέπει τον αστικό σχεδιασμό, έτεινε να απασχολεί περισσότερο τους Γερμανούς παρά τους Γάλλους ειδικούς. Οι Γερμανοί έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην απολύμανση και την καθαριότητα σε βάρος των αισθητικών αναζητήσεων. Μεγάλοι χώροι ανοίγονταν στο

30 Wiebenson, σελ. 15

φως, ενώ επιδιώκονταν δενδροφυτεύσεις μεγάλης κλίμακας. Με το βλέμμα σε μελλοντικές επεκτάσεις η οικοδόμηση ακολουθούσε αυστηρή ζωνοποίηση των διαφόρων λειτουργιών της πόλης καθώς και έναν πολύ αυστηρό οικοδομικό κανονισμό, ο οποίος προέβλεπε την επιθυμητή κάλυψη των οικοπέδων και την δημιουργία ακαλύπτων χώρων.

Στην Φρανκφούρτη το 1897, πάνω από το 50% της έκτασης ενός οικοπέδου για πολλαπλές κατοικίες έπρεπε να είναι ακάλυπτο, ενώ στην Λειψία εργοστάσια, ναυπηγεία και σιδηροδρομικοί σταθμοί απομακρύνονταν από το κέντρο της πόλης και τοποθετούνταν ως ανεξάρτητες οντότητες εκτός της πόλης.³¹ Με το τέλος του αιώνα οι σημαντικές αυτές αλλαγές που αναφέρθηκαν παραπάνω, είχαν ήδη εδραιωθεί στον χώρο της Γερμανίας και άρχισαν να διαδίδονται, πλέον, σε όλη την Ευρώπη.

• Πρώιμες Αναφορές

Κατά τη διάρκεια της εφηβείας του, η Λυών, η πόλη στην οποία μεγάλωσε, ήταν σημαντικό βιομηχανικό κέντρο για τους τομείς της υφαντουργίας και της μεταλλουργίας, αυτό αποτέλεσε και την αφορμή, ώστε να συμπεριλάβει ο Garnier αυτά τα δύο είδη βιομηχανιών στην «Βιομηχανική Πόλη» του. Η πόλη, γύρω στα 1890, γνώρισε σημαντικές αλλαγές σε πολεοδομικό επίπεδο. Μεταξύ άλλων κτίστηκαν καινούρια δημόσια σχολεία, μελετήθηκε η δημιουργία νέας βιομηχανικής ζώνης και η αυτοκινητοβιομηχανία άρχισε να αναπτύσσεται ραγδαία. Στις κατασκευές εισήχθη η χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος, όχι μόνο στα βιομηχανικά κτίρια αλλά και στα κτίρια κατοικιών.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, προοριζόταν για την επαρχία της Λυών η δημιουργία υδροηλεκτρικού φράγματος. Εύκολα, λοιπόν, συμπεραίνεται η πρόθεση του Garnier, να θέσει την πόλη σε τοποθεσία εγγύς σε πηγή νερού. Παράλληλα με τις ραγδαίες εξελίξεις στον τεχνικό κόσμο της Λυών, ισχυροποιήθηκε η εργατική τάξη με τη σύσταση αρκετών νέων συνδικάτων. Αν και σπούδαζε στο Παρίσι, την περίοδο που διαδραματιζόνταν οι μεγάλες μεταρρυθμίσεις στην Λυών, οι σύντομες επισκέψεις του στην γενέτειρά του, αποτέλεσαν έμπνευση και τροφή στο όραμα του για μια κοινωνία που εξελίσσεται και προοδεύει.³²

• Η "Cite Industrielle" | Το Ιδεολογικό Πλαίσιο

Η πόλη προοριζόταν να δημιουργηθεί σε περιοχή της νοτιοανατολικής Γαλλίας και θα είχε, όπως υπολόγιζε ο Garnier, πληθυσμό 35.000 ατόμων. Η θεώρηση του έδινε έμφαση στην αποκέντρωση και στη σχέση της πόλης με της βιομηχανία, αλλά και με τις ασχολίες και τα ήθη και έθιμα των ανθρώπων που κατοικούσαν στην περιοχή που θα εντασσόταν η νέα πόλη. Είναι από τους πρώτους, λοιπόν, που θίγει το θέμα της περιφερειακότητας. Η πόλη όπως την οραματιζόταν ο Garnier θα εντασσόταν σε μια ομοσπονδία νέων ή

31 Wiebenson, σελ. 15

32 Wiebenson, σελ. 14

υφιστάμενων πόλεων, οι οποίες θα είχαν άρτια συγκοινωνιακή και εμπορική σύνδεση μεταξύ τους.

Ο Garnier προσπάθησε να λάβει υπ' όψιν του όλες τις παραμέτρους μιας αληθινής πόλης, προβλέποντας, κυβερνητικές, πολιτιστικές, οικιστικές, παραγωγικές και αγροτικές υποδομές. Ήταν εμφανικός σχετικά με τον διαχωρισμό των λειτουργιών στην πόλη, ότως ώστε να διευκολυνθεί η ανεξάρτητη επέκταση κάθε περιοχής της πόλης, αλλά και να είναι πιο λειτουργική η αστική συγκοινωνία. Κατάφερε πολύ αποτελεσματικά να συσχετίσει οργανικά τα διάφορα μέρη της πόλης γιαυτό και θεωρείται ο πρώτος πολεοδόμος του 20^{ου} αιώνα.

Πέραν της λεπτομερούς και εκτεταμένης αρχιτεκτονικής διερεύνησης ο Garnier όρισε και το πολιτικό πλαίσιο που θα λειτουργούσε η πόλη. Ιδιωτική πρωτοβουλία δεν θα υπήρχε καθώς η πόλη με τις υποδομές τις θα άνηκε απο κοινού σε όλους τους κατοίκους της. Υπηρεσίες όπως τα σφαγεία, οι μύλοι, οι φούρνοι, τα γαλακτοκομεία και τα φαρμακεία ήταν δημόσια και ελέγχονταν από τις αρχές της πόλης, οι οποίες ήταν και υπεύθυνες για την λειτουργία του φράγματος και του υδροηλεκτρικού σταθμού. Δομές όπως οι ναοί, οι φυλακές, τα αστυνομικά τμήματα και οι δικαστικές υπηρεσίες δεν είχαν θέση στην πόλη. Ο Garnier πίστευε όπως και ο Fourier, στην φυσική καλοσύνη του ανθρώπου. Όπως δήλωνε ο ίδιος η ιδανική πόλη-κοινωνία του θα κυβερνούταν με σοσιαλιστική διακυβέρνηση, δεν θα είχε ανάγκη από εκκλησίες και ότι λόγω της καταστολής του καπιταλισμού θα εξαφανίζονταν τα κακοποιά στοιχεία σταδιακά.

Η Cite παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με τη «Κηπούπολη», που περιγράφεται στο βιβλίο *Tomorrow* (1898) του Ebenezer Howard. Η πίστη στην απελευθέρωση του ατόμου από την μονοτονία της βιομηχανικής εργασίας και η εμπλοκή του σε πιο δημιουργική απασχόληση καθώς και η πεποίθηση ότι όλοι άνθρωποι είναι εκ φύσεως ίσοι και συνεργατικοί, ήταν δύο σημεία σύγκλισης για τους δύο οραματιστές πολεοδόμους.

• Η “Cite Industrielle” | Αρχιτεκτονική Περιγραφή

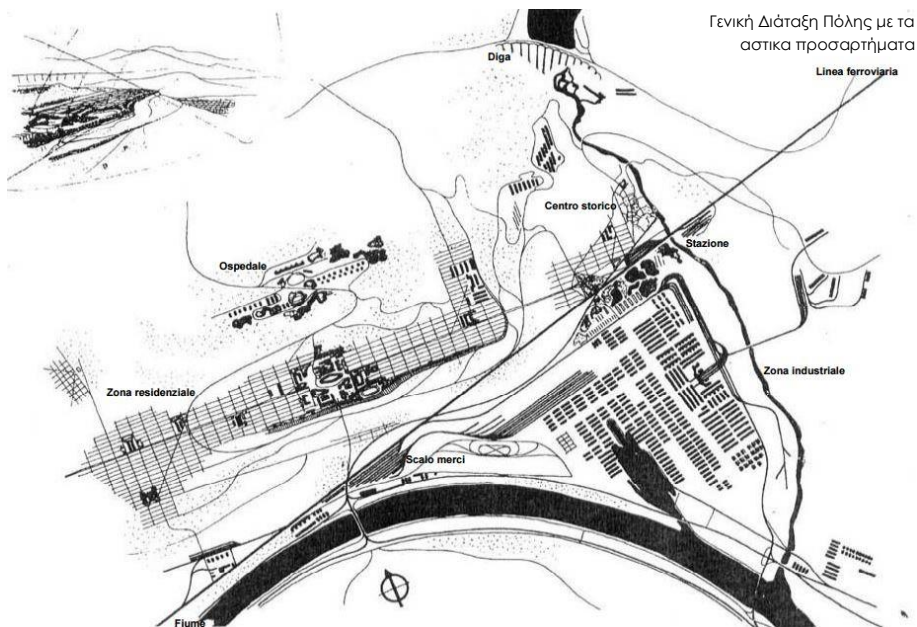
Τοποθετημένη σε ένα πλάτωμα με λίμνη και ορεινό όγκο στον Βορρά, κοιλάδα με ποτάμι στον Νότο, θα ερχόταν να σμίξει με το φυσικό περιβάλλον, σε αντιστοιχία με πραγματικές πόλεις της περιοχής. Μάλιστα, θεωρείται, ότι η τοποθεσία που διάλεξε, για την Cite είναι υπαρκτή, αν και εξιδανικευμένη και βρίσκεται στις όχθες του Ροδανού νότια της Λυών και σε γεινίαση με τέσσερις κοντινές πόλεις. Η πόλη συγκροτείται από δύο περιοχές, την δημόσιας χρήσης και την, αμιγώς, οικιστική περιοχή. Στην δημόσια ζώνη, τα κτίρια ομαδοποιούνται σε τρείς ενότητες:

- Διοικητικές Υπηρεσίες
- Μουσεία & Χώροι Πολιτισμού
- Αθλητικές Εγκαταστάσεις & Χώροι Θεάματος

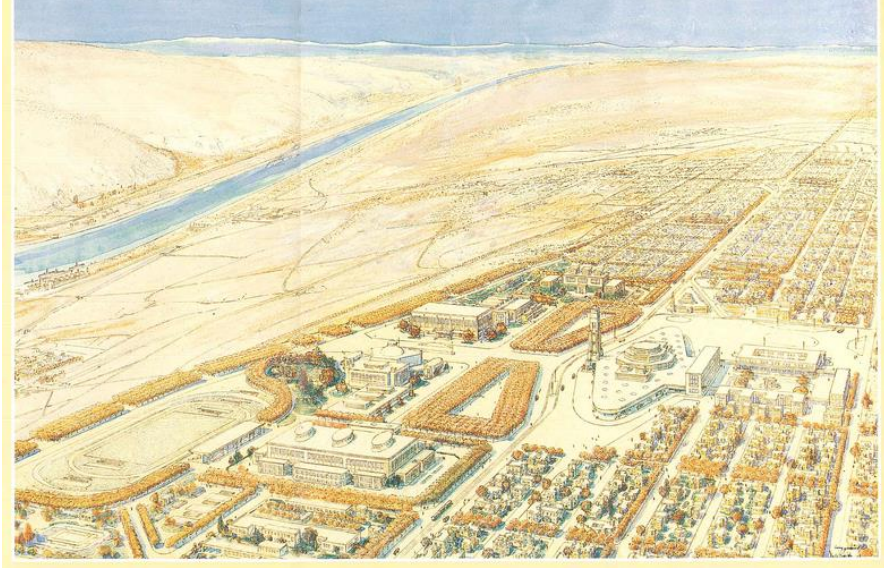
Η οικιστική ζώνη δομείται από ορθογώνια οικοδομήματα τετράγωνα με την μεγάλη τους πλευρά στον άξονα Ανατολής-Δύσης. Η πόλη συνδέεται μέσω μεγάλων αρτηριών με διάφορα αστικά προσαρτήματα.

- Παλιά (υφιστάμενη) πόλη στα βορειοανατολικά.
- Έναν σιδηροδρομικό σταθμό στα ανατολικά, σε επαφή με τη παλιά πόλη.
- Μια μεταλλουργική μονάδα στα νοτιοανατολικά.
- Ορυχεία ανατολικά του ποταμιού που τροφοδοτούν την μεταλλουργική μονάδα.
- Μονάδα παραγωγής μεταξιού βόρεια της παλιάς πόλης.
- Ακόμη, βορειότερα, βρίσκεται η πηγή ενέργειας της πόλης, ένας υδροηλεκτρικός σταθμός παραγωγής ενέργειας κι ένα φράγμα.
- Νοτιοδυτικά του φράγματος, πάνω από την πόλη, φωλιασμένο στους πρόποδες του ορεινού όγκου είναι το νοσοκομείο της πόλης.
- Μεταξύ της πόλης και του νοσοκομείου βρίσκεται το πάρκο.
- Βορειοδυτικά της πόλης τοποθετείται το κοιμητήριο.

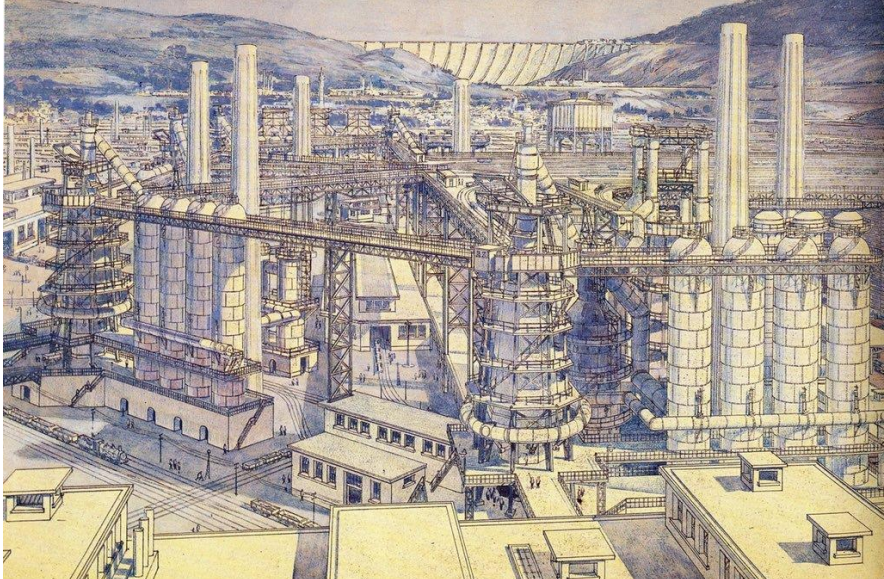
Όλα αυτά τα προσαρτήματα της πόλης ορίζονται, χωρικά, από πράσινες ζώνες, οι οποίες λειτουργούν και ως φίλτρα. Στις τομές του Garnier που παρουσιάζουν τον περιστατικό χώρο, οι ενδιάμεσες ζώνες απεικονίζονται ως φυτεμένα οικόπεδα. Η πυκνότητα και το μέγιστο ύψος των κτιρίων ρυθμίστηκαν προσεκτικά, όχι για αισθητικούς λόγους, αλλά για καλύτερες συνθήκες υγιεινής και ηλιασμού, μάλιστα δεν χρησιμοποίησε σε κανένα σημείο φωταγωγούς.

Σκίτσο, Συνολική άποψη Cite Industrielle

Σκίτσο, Ο υδροηλεκτρικός σταθμός και το φράγμα στο βάθος

Προοπτικό σκίτσο, Άποψη γειτονιάς

Σκίτσο, Το Μέγαρο των Αντιπροσώπων

3.3_ Πρώιμη Σοβιετική Πολεοδομία

Η ανάπτυξη της καπιταλιστικής οικονομικής θεωρίας, ακολουθούμενη από την βιομηχανική επανάσταση και ύστερα την Ρωσική Επανάσταση θα έπρεπε να είχε απαλλάξει από όλα τα πιθανά εμπόδια για την πραγματοποίηση των κοινοτήτων που οραματίστηκαν οι σοσιαλιστές ουτοπιστές. Οι πρώτες απόπειρες αστικού σχεδιασμού από Σοβιετικούς, μετά την επανάσταση, επηρεάστηκαν από ριζοσπαστικά σχέδια, όπου ο Κονστρουκτιβισμός θα εγκατέλειπε τον συμβατικό σχεδιασμό και θα υπηρετούσε τον λαό σε μια αταξική κοινωνία. Οι πολεοδόμοι, είχαν την πεποίθηση, ότι πρέπει να αποδώσουν την δημιουργική ενέργεια τους, στην ζύμωση του κόσμου για τον μετασχηματισμό της κοινωνίας και του μοντέλου ζωής του.³³

Μέσω του αστικού σχεδιασμού έπρεπε να καθρεφπιστεί ο τερματισμός της πάλης των τάξεων, απαλείφοντας τις διαφορές ανάμεσα σε πλούσιες και φτωχές γειτονίες μιας πόλης, μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας και μεταξύ του άστεως και της υπαίθρου. Οι πολεοδόμοι προσπάθησαν να κλείσουν την ψαλίδα των ανισοτήτων, περιορίζοντας την περαιτέρω αύξηση των μεγάλων πόλεων και εγκαθιστώντας μια σειρά από μικρές πόλεις-δουροφόρους, μέσα στην ύπαιθρο, που θα εξυπηρετούσαν την στέγαση εργατών στην αγροτική παραγωγή. Οι πόλεις αυτές θα ήταν ολοκληρωμένες οντότητες καθώς θα προσέφεραν όλων των ειδών τις υπηρεσίες και πολιτιστικές χρήσεις (διασκέδαση, σχολεία, θέατρα), συντελώντας στην πνευματική ανάπτυξη των κατοίκων τους.

Το 1928 ξεκίνησε να εφαρμόζεται το «Πρώτο Πενταετές Πλάνο», του Ιωσήφ Στάλιν, το οποίο περιελάμβανε, μεταξύ άλλων, την ανέγερση διακοσίων νέων βιομηχανικών πόλεων. Εκεί διαπιστώθηκε η έλλειψη έμπειρων σοβιετικών πολεοδόμων, ενώ την ίδια ώρα πολλοί αντιναζιστές Γερμανοί πολεοδόμοι εγκατέλειπαν τη ναζιστική Γερμανία. Για να αποφευχθούν τα προβλήματα των μεγάλων πόλεων αυτές οι καινούργιες πόλεις δεν έπρεπε να ξεπερνάνε σε πληθυσμό τους 150.000 κατοίκους. Η σύνθεσή τους προέκυπτε ύστερα από την κατάρτιση ενός οργανωμένου, οικονομικά, παραγωγικού συστήματος. Οι πολώνες της βιομηχανικής παραγωγής ήταν οι λεγόμενες κοινοπραξίες, οι οποίες στην ουσία ήταν αυτόνομοι βιομηχανικοί σχηματισμοί με τα δικά τους εργοστάσια και τους δικούς τους εργάτες καθώς και καταλύματα. Μεταξύ τους οι κοινοπραξίες χωρίζονταν από μεγάλες πράσινες εκτάσεις.

• Nikolay Alexandrovich Milyutin (1889-1942)

Ο Nikolay Alexandrovich Milyutin ήταν Ρώσος μπολσεβικός και ενεργό μέλος της Οκτωβριανής Επανάστασης. Διετέλεσε πρόεδρος της κρατικής επιτροπής κτιρίων της Ρωσίας, αν και δεν ήταν επαγγελματίας πολεοδόμος. Τα βασικά στοιχεία που τον απασχολούσαν κατά τον σχεδιασμό ήταν η αγροτική και βιομηχανική παραγωγή, οι

33 Kopp, σελ. 164

μεταφορές, η ενέργεια, η διοίκηση και η στέγαση σε αξιοπρεπείς συνθήκες όπου θα μπορούν να ανατρέφονται και να εκπαιδεύονται τα παιδιά.

Σημείο εκκίνησης ήταν η τοποθέτηση των μονάδων παραγωγής, συγκεντρωμένες και παρατεταγμένες κατά μήκος μεγάλων αρτηριών, δημιουργώντας μια ιδιότυπη γραμμή παραγωγής. Η οικιστική ζώνη μαζί με τα δημόσια κτίρια θα τοποθετούνταν παράλληλα στην "γραμμή παραγωγής", με ζώνη πρασίνου, πάχους πεντακοσίων μέτρων να χωρίζει τις δύο οντότητες. Οι λεωφόροι και οι

σιδηροδρομικές γραμμές πρέπει να διατρέχουν και τις δύο πλευρές της βιομηχανικής ζώνης, ενώ εκατέρωθεν των δικτύων κίνησης τοποθετούνται οι αποθήκες. Στην βιομηχανική ζώνη επίσης χωροθετούνταν τεχνικά σχολεία, των οποίων ο σκοπός θα ήταν η βιομηχανική έρευνα και η εκπαίδευση, αντίστοιχα θα δημιουργούνταν γεωπονικά σχολεία σε επαφή με μεγάλες αγροτικές εκτάσεις, ούτως ώστε εκπαίδευση και εργασία να συνδυαστούν.³⁴ Είχε συναισθηθεί, βέβαια, ότι η εφαρμογή της γραμμικής μορφής έπρεπε να περιοριστεί σε μικρές πόλεις, ειδάλλως θα ήταν αφόρητη μια μεγάλη πόλη με τόσο μεγάλες αποστάσεις. Τις ιδέες του τις εφάρμοσε στο πλάνο που κατέθεσε για το Stalingrad, την σημερινή Αγία Πετρούπολη.

• Ernst May(1886-1970)

Ο Ernst May ήταν Γερμανός αρχιτέκτονας και πολεοδόμος, ο οποίος ξεκίνησε να αναπλάθει αστικά σύνολα κατά την περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και συνέχισε με αναπλάσεις και πολεοδομήσεις νέων πόλεων στην Ε.Σ.Σ.Δ. Ο May κλήθηκε να προετοιμάσει το γενικό σχέδιο Μόσχας, το οποίο θα μετέτρεπε τη πόλη σε βιομηχανική Μητρόπολη και την καινούργια πρωτεύουσα της Ε.Σ.Σ.Δ. Στόχος του May, ήταν η μετάλλαξη της Μόσχας από ένα ισχυρό περιφερειακό διοικητικό και εμπορικό κέντρο σε ένα Μητροπολιτικό κέντρο με πόλεις-δορυφόρους. Κάθε πόλη-δορυφόρος θα είχε σταθερή υποδομή για στέγαση, εργασία και κοινωνικές και διοικητικές δομές. Στο πλαίσιο αυτό στο κέντρο της Μόσχας θα κατεδαφίζονταν όλα τα κτίρια που αφορούσαν την ιδιωτική στέγαση και την θέση τους θα έπαιρναν διοικητικά κέντρα και χώροι πολιτισμού καθώς και πάρκα όπως και μεγάλοι ανοικτοί δημόσιοι χώροι οι οποίοι θα κάλυπταν τις ανάγκες για επιβολή του καθεστώτος.³⁵ Έξω από το νέο κέντρο θα ανεγείρονταν κτίρια γραφείων και πολυκατοικίες, ενώ ακόμα πιο πέρα θα εκτείνονταν οι πόλεις δορυφόροι με τη δική τους βιομηχανία και θα λειτουργούσαν ως αυτόνομα αστικά κέντρα. Ένα

34 Milyutin, σελ. 64
35 Moholy-Nagy, σελ. 270

περιμετρικό σιδηροδρομικό δίκτυο θα ένωνε τις επιμέρους πόλεις μεταξύ τους σε ένα ενιαίο δίκτυο. Ο May, επίσης, κατέθεσε πρόταση για τον σχεδιασμό του Magnitogorsk την οποία και πραγματοποίησε. Εκεί ο May δημιούργησε δύο πόλεις δορυφόρους συνδέοντας τις, μέσω ενός ενδιάμεσου διοικητικού κέντρου.

• Lazar Kaganovich (1893-1991)

Ο Lazar Kaganovich ήταν κορυφαίος Σοβιετικός πολιτικός και στενός συνεργάτης του Στάλιν. Πίστευε ότι η Μόσχα και το Leningrad λόγω της σημαντικής προσφοράς τους στην επανάσταση, έπρεπε να αναδειχθούν σε αισθητικά και πολεοδομικά υποδείγματα ώστε να αποτελέσουν πρότυπο για τις υπόλοιπες πόλεις της Σοβιετικής Ένωσης.³⁶ Ενώ ο Miliyfin επεδίωκε να σχεδιάσει την ανάπτυξη της πόλης, με γνώμονα την υγιή εξέλιξη του ανθρώπου σε μια σοσιαλιστική κοινωνία, ο Kaganovich σχεδίασε με έναν τρόπο που θεωρητικά εξύψωνε το Ρωσικό Λαό και, βέβαια, στην προσπάθεια αυτή χρησιμοποίησε ένα βαρετό, ξεπερασμένο μοτίβο σχεδιασμού που ανάγεται στην τσαρική περίοδο

Το σχέδιο της αναμόρφωσης της Μόσχας περιελάμβανε την χάραξη φαρδιών λεωφόρων με δεντροστοιχίες, οι οποίες θα ξεκινούσαν από το Κρεμλίνο και θα κάλυπταν ακτινωτά όλη την έκταση πόλης. Κάθετα σε αυτές υπήρχε ένα σύστημα δρόμων που σχημάτιζαν ομόκεντρους δακτυλίους, ενώ είχε προβλεφθεί και δίκτυο δημόσιων συγκοινωνιών. Τα κτίρια που θα πλαισιώναν τους δρόμους θα ήταν έντονα διακοσμημένα σε κλασικό ύφος. Τα αίτια αυτής της στροφής προς τον απολυταρχικό αστικό σχεδιασμό, πρέπει να αναζητηθούν στη γενικότερη σταλινική αντίληψη. Το γεγονός ότι οι περισσότεροι πολεοδόμοι ήταν αρχιτέκτονες εκπαιδευμένοι στο κλασικό σχεδιασμό και επί δεκαετίες έκπιζαν για την αστική τάξη, που πρόσκειντο στον Τσάρο, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η γη, για την οποία σχεδίαζαν, ήταν ιδιοκτησία του ρωσικού Κράτους και συνεπώς δεν υπήρχε καμία εξωτερική συνδιαμόρφωση ή συμβουλευτική, απέτρεψαν την ουσιαστική πρόοδο στο σχεδιασμό.³⁷

• Η σοβιετική πολεοδομία μετά τον 'Β Παγκόσμιο Πόλεμο

Στην ανοικοδόμηση, που ακολούθησε του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, προέκυψε η ανάγκη δημιουργίας τυποποιημένων κατοικιών, αλλά και δημοσίων κτιρίων, ούτως ώστε να συνδεθεί αποδοτικά η πολεοδόμηση με τη κατασκευαστική διαδικασία. Ύστερα από την πτώση του Στάλιν, ο αστικός σχεδιασμός ακολούθησε έναν ιδιότυπο «φονξιοναλισμό», υβρίδιο του προ Στάλιν κονστρουκτιβισμού και του φουνξιοναλισμού όπως εκφράστηκε στην Δύση.³⁸ Ο υπερπληθυσμός των μεγάλων πόλεων και η ανάγκη για εκβιομηχάνιση των αγροτικών περιοχών οδήγησε στην δημιουργία μιας σειράς «Νέων Πόλεων».

³⁶ Kaganovich, σελ. 104

³⁷ Kopp, σελ. 341

³⁸ Kopp, σελ. 235

Ο αστικός σχεδιασμός εξασκήθηκε τόσο σε Ανατολή όσο και σε Δύση, με το βλέμμα στραμμένο στην λειτουργική διάκριση των χρήσεων γης, χρησιμοποιώντας το εργαλείο της χωρικής ζωνοποίησης. Στην Ανατολή, την σπονδυλική στήλη των πόλεων αποτελούσαν οι σιδηρόδρομοι και οι αστικές-υπεραστικές συγκοινωνίες ενώ τα κέντρα των πόλεων είχαν πιο διοικητικό και πολιτιστικό χαρακτήρα, σε αντίθεση με την Δύση όπου οι πόλεις αρθρώνονταν πάνω σε μεγάλους αυτοκινητοδρόμους και τα κέντρα είχαν πιο εμπορικό χαρακτήρα.

Λαμβάνοντας υπόψη, το μέγεθος των πόλεων σε όλη την επικράτεια της Σοβιετικής Ένωσης, αποτέλεσε κεντρική πολιτική επιλογή η απόδοση ίσων ευκαιριών σε θέματα πολιτισμού για τους κατοίκους κάθε πόλης. Αυτό επανεφερε στο προσκήνιο την πρόταση απόπειρα να αναπτύξουν νέες ή υφιστάμενες πόλεις, σε όλες τις χώρες της ένωσης, σε πόλεις των 100.000 κατοίκων, ένα μέγεθος που θεωρούνταν ικανό να αποτελέσει βάση για την εγκαθίδρυση θεσμών και λειτουργιών στην πόλη που αφορούν τον πολιτισμό.³⁹ Οι πόλεις ήταν διαιρεμένες σε συνοικίες, κάθε συνοικία με το δικό της κέντρο, ενώ εξασφαλιζόταν και το ισοζύγιο στις χρήσεις που αποδίδονταν σε κατοικία και

εργασία. Έπειτα η κάθε συνοικία υποδιαιρούνταν σε γειτονίες των 10-15.000 κατοίκων με αυτόνομα σχολία και εμπορικές λειτουργίες.

Η πολεοδόμηση της Μόσχας και του Stalingrad, προχώρησε διατηρώντας τα ιστορικά κέντρα των πόλεων τόσο φυσικά όσο και λειτουργικά και περιμετρικά του κέντρου αρθρώνονταν 6-8 «συνοικίες», όπως περιγράφηκαν παραπάνω. Έξω από αυτή τη δομή τυλιγόταν μια πράσινη «κορδέλα» που χώριζε τον κεντρικό πυρήνα της πόλης με τις πόλεις-δορυφόρους. Στην ανοικοδόμηση του Stalingrad το γραμμικό σύστημα ανάπτυξης, το οποίο είχε προτείνει ο Miliytin το 1930, εφαρμόστηκε παραλλαγμένο. Κατά μήκος, λοιπόν, η πόλη χωριζόταν σε «συνοικίες» με τα επιμέρους κέντρα τους.

39 Baburov, σελ. 83

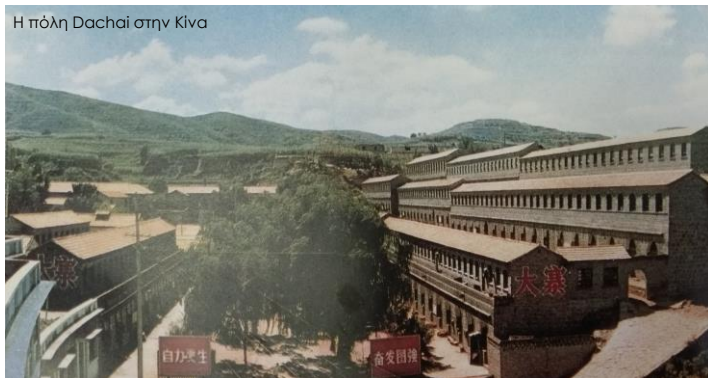
• Νέες σοσιαλιστικές πόλεις

Εύκολα, συμπεραίνεται ότι η αποφόρτιση των πόλεων έγινε από τη μία με τη δημιουργία πόλεων δορυφόρων και από την άλλη με την δημιουργία νέων πόλεων στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης αγροτικών περιοχών. Ύστερα από την «Πολιτιστική Επανάσταση» του 1967 στην Κίνα αναπτύχθηκαν μία σειρά από αγροτικές και βιομηχανικές κοινότητες, οι οποίες είχαν πολλές ομοιότητες με τα σχέδια των σοσιαλιστών ουτοπιστών.

Στην περίπτωση της πόλης Dachai επιδιώχθηκε η σαφής διάκριση μεταξύ πόλης και υπαίθρου, δομώντας τα σπίτια του οικισμού συμπαγώς συνδεδεμένα μεταξύ τους σχηματίζοντας στο κέντρο τους πλατεία η οποία και απέδιδε τον αστικό χαρακτήρα. Το σχέδιο προέβλεπε την ενσωμάτωση κατοικιών, σχολείων, κλινικών, σχολής νοσηλευτικής, ταχυδρομείου, βιβλιοπωλείου, λιανικού εμπορίου, πολυχώρο καθώς και εργαστήρια που σκοπό είχαν να απαλείφονται τις διαφορές ανάμεσα σε χωρικούς και εργάτες. Η προσπάθεια για άμεση σύνδεση της κοινωνικής ζωής αλλά και της πόλης με την εργασία είναι παραπάνω από προφανής. Οι περισσότερες από αυτές τις κοινότητες είχαν μικρή διάρκεια ζωής και είχαν την μοίρα των σοσιαλιστικών Ουτοπιών του δέκατου-ένατου αιώνα.⁴⁰

Την ίδια εποχή σε μια ακτίνα πενήντα χιλιομέτρων γύρω από τη Σαγκάη αναπτύχθηκαν επτά πόλεις δορυφόροι της τάξεως 100-300.000 κατοίκων, κάθε μία με διαφορετικό παραγωγικό προσανατολισμό. Τέτοια περίπτωση είναι η Jiading, όπου χωροθετήθηκε το Πολυτεχνείο της Σανγκάης, μαζί με ερευνητικά κέντρα για πυρηνική ενέργεια, ηλεκτρονικά και επιστήμη υπολογιστών. Η πόλη αναπτύχθηκε γύρω από ιστορικό κέντρο προϋπάρχουσας πόλης, το οποίο διατηρήθηκε ως προστατευόμενη περιοχή πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Η πολιτική ίδρυσης νέων πόλεων εφαρμόστηκε σε περιοχές με περίσσεια εκμετάλλευσης φυσικών πόρων. Η δημιουργία του Bratsk προοριζόταν για αυτόν τον λόγο, την ενίσχυση της εκμετάλλευσης του φυσικού πλούτου της Σιβηρίας. Η πόλη εξασφάλιζε την ενέργεια της από υδροηλεκτρικό σταθμό και επεκτεινόταν σταδιακά με την προσάρτηση νέων πόλεων-δορυφόρων, καθεμία με συγκεκριμένο παραγωγικό στόχο.

Η πόλη Dachai στην Κίνα

40 Kjaersdam, σελ. 98

4_Συμπεράσματα

Η κληρονομιά τόσο των σοσιαλιστικών ουτοπιών όσο και των πρότυπων βιομηχανικών πόλεων που δημιουργήθηκαν αργότερα είναι σίγουρα διδακτική τόσο για το πεδίο των κοινωνικών και πολιτικών σπουδών όσο και για τη πολεοδομία. Οι ιδιαίτερα ριζοσπαστικές, και σε ορισμένες φορές αλλόκοτες, θεωρίες και σκέψεις των οραματιστών που εξετάσαμε, τους καθιστά πρόσωπα αμφιλεγόμενα με θετικές και αρνητικές αναγνώσεις.

Συνδεδειγμένος κρίκος ανάμεσα στους ουτοπιστές του 19^{ου} αιώνα, τον Garnier και τους Σοβιετικούς πολεοδόμους υπήρξε η κοινή αποδοχή ότι η ανθρώπινη εργασία(που θα πρέπει να καταλήγει σε παραγωγή) είναι το βασικό εργαλείο για το πως διαρθρώνεται μια κοινότητα ανθρώπων και επαγωγικά πως αυτό μπορεί να διαμορφώσει μια ιδανική κοινωνία. Οι τραγικοί εργασιακοί όροι, οι άθλιες και ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης, η εγκαθίδρυση του νέου και πρωτόγνωρου οικονομικού συστήματος, του καπιταλισμού, το οποίο συνέβη παράλληλα με τις απαρχές της τεχνολογικής επανάστασης, οδήγησαν σε αλληπάλληλες κοινωνικές και πολιτικές αναταραχές και επαναστάσεις σε όλη την Ευρώπη, αλλάζοντας μια για πάντα τον πολιτικό χάρτη της. Ο αναβρασμός αυτός, αναπόφευκτα επηρέασε διανοούμενους της εποχής στο να καταρτίσουν τα δικά τους ουτοπικά κοινωνικά συστήματα, τα οποία θα εξάλειφαν, θεωρητικά, τα δεινά του κόσμου.

Οι σοσιαλιστές ουτοπιστές του 19^{ου} αιώνα, ήταν κατά βάση εύποροι οραματιστές, βιομήχανοι ή ακόμα αριστοκράτες διανοούμενοι που φαντάστηκαν και έπλασαν τις ιδανικές κοινωνίες τους, άλλοι στο χαρτί και άλλοι πουλώντας τις περιουσίες τους και τις βιομηχανίες τους προκειμένου να πραγματοποιήσουν τις ιδιότυπες κοινοβιακές κοινότητες τους. Πάντως, όλοι, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, διαμόρφωσαν ένα αξιακό κανονιστικό θεωρητικό υπόβαθρο βάσει του οποίου προέκυπτε το κοινωνικό και πολεοδομικό τους όραμα. Οι ουτοπιστές του 19^{ου} αιώνα μνημονεύονται όχι τόσο για την αρχιτεκτονική τους προσφορά, αφού δεν ήταν αρχιτέκτονες, αλλά για την εναλλακτική κοινωνική τους πρόταση.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο Garnier, ένας νέος ιδιαίτερα ταλαντούχος αρχιτέκτονας οραματίζεται και σχεδιάζει σε απίστευτη λεπτομέρεια μια ιδανική αυτόνομη βιομηχανική πόλη. Αν και πρόκειται για μια κατά βάση χωροταξική, πολεοδομική και αρχιτεκτονική πρόταση ο Garnier αποδίδει στην πόλη μια τελείως κομμουνιστική λειτουργική αφετηρία, χωρίς να καταθέτει κάποιο περίπλοκο θεωρητικό φιλοσοφικό υπόβαθρο, όπως οι ουτοπιστές του 19^{ου} αιώνα. Τέλος οι Σοβιετικοί πολεοδόμοι, αν και έχουν κατασταλαγμένες απόψεις για την κοινωνική οργάνωση, λειτουργούν ως όργανα του καθεστώτος, διαμόρφωνοντας νέες πόλεις που ενσωματώνουν άψογα το δίπολο της Εργασίας-Παραγωγής.

Επιγραμματικά σχετικά με τους ουτοπιστές και πολεοδόμους που μελετήθηκαν στην εργασία μπορούμε να συνοψίσουμε τα εξής:

- Αμφισβήτησαν τους παραδοσιακούς θεσμούς και αφήφησαν τις εκάστοτε αρχές εξουσίας, με αποτέλεσμα κάποιοι να διωχθούν.
- Προκειμένου να αποκαταστήσουν την κοινωνική αδικία, παρουσίασαν στο ευρύ κοινό εναλλακτικά κοινωνικά μοντέλα, θυσιάζοντας τις προσωπικές τους περιουσίες. Σε αντίθεση με τους σύγχρονους οραματιστές (Elon Musk, Bill Gates, κλπ), οι ουτοπιστές του 19^{ου} αιώνα πράγματι θυσίασαν τις επιχειρήσεις τους προκειμένου να πραγματοποιήσουν τα οράματα τους.
- Κατέθεσαν ολοκληρωμένα φιλοσοφικά θεωρητικά πλαίσια. Στην περίπτωση του Fourier, όμως επισκιάστηκε αυτό από κάποιες ακραίες, για την εποχή, ιδέες του στον ερωτικό τομέα.
- Αν και βρίσκονταν στο μεταίχμιο της μετάβασης από την φεουδαρχία στον καπιταλισμό, τάχθηκαν ανοιχτά ενάντια στον ατομισμό και την επικράτηση της αστικής τάξης.
- Ο λόγος τους ενίσχυσε την θέση της γυναίκας και στις περιπτώσεις που χτίστηκαν οι κοινότητες οι γυναίκες είχαν βελτιωμένη θέση.
- Έδειξαν πολύ μεγάλο ενδιαφέρον στην εκπαίδευση, διατυπώνοντας πραγματικά ρηξικέλευθες προτάσεις για την εποχή και έδωσαν στα σχολεία κεντρική θέση στις κοινότητες τους.
- Οι προτάσεις όλων όσων εξετάστηκαν εισήγαγαν με έναν πρώιμο τρόπο τον φεντεραλισμό, αφού σε όλες τις περιπτώσεις οι κοινότητες-πόλεις λειτουργούσαν σε ένα ευρύτερο δίκτυο πόλεων.
- Αν και ο τρόπος σχεδιασμού τους παρέπεμπε σε αναγεννησιακά μοτίβα, έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για την τυποποίηση και τις τεχνολογίες αιχμής στο αρχιτεκτονικό πεδίο.
- Συνεισέφεραν τρομερά στην ολική αναδιάρθρωση του αγροτικού και του αστικού τοπίου, σύμφωνα με νέες οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις.

Βιβλιογραφία

- Baburov A., *The Ideal Communist City*, Moscow University & G. Braziller, New York, 1968
- Benevolo L., *The Origins of Modern Town Planning*, Routledge & Kegan Paul, London, 1967
- Benevolo L. & Λαζαρίδης Π., *Βιομηχανική Επανάσταση. Βιομηχανική Πόλη, Η Δυναμική των αλλαγών και η κοινωνική προέλευση της σύγχρονης πολεοδομίας*, Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1977
- Bestor A.E., *Backwoods Utopias*, Philadelphia, 1950
- Choay F., *The modern City: Planning in the 19th century*, George Braziller Inc., New York, 1969
- Choay F., *L'Urbanisme, Utopies et Realites – Une Anthologie*, Editions de Seuil, Paris, 1965
- Engels F., *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*, Otto Wigand, Leipzig, 1845
- Frampton K., *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, Ιστορία και Κριτική*, ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα, 2009
- Frangsmyr T., *Framsteg eller forfall Framtidsbilder och utopier i vasterlandsk tanketradition*, Liber forlag, Stockholm, 1980
- Fourier C., *Cities Ouvrières. Des Modifications a introduire dans l'architecture des villes*, Librairie Phalansterienne, Paris, 1849
- Fourier C., *Traite de l'association domestique-agricole* από το *Oeuvres completes*, Anthropos, Παρίσι, 1966
- Godin B., *Solutions Sociales*, Paris, 1870
- Guarneri C., *The Utopian Alternative | Fourierism in nineteenth-century America*, Cornell University Press, 1991
- Harvey R.H., *Robert Owen, Social Idealist*, Berkeley, 1949
- Hillquit M., *History of Socialism in the United States*, Funk & Wagnalls Company, New York 1903
- Kaganovich L.M., *Den socialistiska rekonstruktionen av Moskva och ovriga städer i Sovjetunionen*, Arbetarkultur, Berlin, 1932
- Kjaersdam F., *Urban Planning in History*, Aalborg University Press, Stockholm, 1995
- Kopp A., *Town and Revolution. Soviet Architecture and City Planning 1917-1935*, George Braziller, New York 1970
- Kopp A. & Λαζαρίδης Π., *Πόλη και Επανάσταση(μετ.) & Η πτώχευση της Αρχιτεκτονικής*, Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1976
- Lavedan P., *Histoire de l'urbanisme, epoque contemporaine*, Henri Laurens Editeur, Paris, 1952
- Leopold R. W., *Robert Dale Owen A Biography*, Harvard University Press, Cambridge, 1940
- Marx & Engels, *Udvalgte skrifter*, Copenhagen, 1971
- Milyutin N.A., *Sotsgorod-The Problem of Building Socialist Cities*, MIT Press, Boston, 1974
- Moholy-Nagy S., *Die Stadt als Schicksal, Geschichte der urbanen Welt*, Callwey, Munich, 1970
- Owen R., *A Supplementary Appendix to the First Volume of the Life of Robert Owen*, London, 1858
- Perkins M. F., *City Planning in Soviet Russia*, University of Chicago Press, 1953
- Prudhommeaux J., *Histoire de la communauté icarienne*, La Laborieuse, Nîmes, 1906

- Sir Richardson B. W., *Hygeia: A city of Health*, Macmillan and Co, London, 1876
- Ricoeur P., *Lectures on Ideology and Utopia*, Columbia University Press, New York, 1986
- Taylor K., *The Political Ideas of Utopian Socialists*, Frank Cass, London, 1982
- Wiebenson D., *Planning and Cities_ Tony Garnier: The Cite Industrielle*, George Braziller Inc., New York, 1969
- Wiebenson D., 1960, "Utopian Aspects of Tony Garnier's Cite Industrielle", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol.19, No.1, σελ.16-24